

SNOVALCI

Triglavskega
narodnega parka -
LJUDJE
PRED SVOJIM ČASOM

Bled, december 2006

Knjižica SNOVALCI TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA – LJUDJE PRED SVOJIM ČASOM je izšla ob 25. obletnici zakonske ustanovitve Triglavskega narodnega parka. Gre za zbornik strokovnega posveta, ki ga je javni zavod TNP pripravil 24. maja 2006 na Bledu.

Založil Javni zavod Triglavski narodni park
Zanj dr. Marija Markeš, direktorica
Uredil mag. Martin Šolar
Lektorica Jana Cedilnik, prof.
Avtorji prispevkov Tomaž Banovec
dr. Marija Markeš
Jože Mihelič in mag. Renato Vidrih
Stane Peterlin
dr. Peter Skoberne
dr. Tone Wraber

Fotografije in drugo slikovno gradivo:

Jaka Čop (str. 31, 46), Jože Mihelič (str. 7, 8, 25, 33, 43), Stane Peterlin – arhiv (str. 37, 44, 49, 51), Peter Skoberne – arhiv (str. 26, 29), Franc Šolar (str. 40), Marjan Šolar – arhiv (str. 4, 22, 27, 52, 54, 57, 59), Martin Šolar (naslovnica, str. 35, 48, 52, 53, 59, 61), Renato Vidrih – arhiv (str. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20), Tone Wraber – arhiv (str. 34, 38, 39), Zoran Tomšič (str. 41)

Oblikovanje, prelom Barbara Bogataj Kokalj
Tisk MEDIUM, d.o.o., Žirovnica
Naklada 500 izvodov

Bled, december 2006

Izid publikacije je financiral Urad Slovenske nacionalne komisije za UNESCO.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

712.23(497.4 Triglavski narodni park)(091)
929(497.4)

SNOVALCI Triglavskega narodnega parka - ljudje pred svojim časom
/ [avtorji prispevkov Tomaž Banovec ... [et al.] ; uredil Martin Šolar ; fotografije in drugo slikovno gradivo Jaka Čop ... et al.].
- Bled : Triglavski narodni park, 2006

ISBN-10 961-90673-6-3
ISBN-13 978-961-90673-6-9
1. Banovec, Tomaž 2. Šolar, Martin
230236928

KAZALO

Predgovor: SNOVALCI TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA – LJUDJE PRED SVOJIM ČASOM <i>mag. Martin Šolar</i>	5
25 LET TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA <i>dr. Marija Markeš</i>	9
DR. ALBIN BELAR <i>Jože A. Mihelič, mag. Renato Vidrih</i>	12
SEIDL IN TRIGLAVSKI NARODNI PARK <i>dr. Peter Skoberne</i>	26
FRAN(C) JESENKO (1875–1932), RASTLINSKI FIZIOLOG IN GENETIK, ZAGOVORNIK IN POSPEŠEVALEC TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA <i>dr. Tone Wraber</i>	34
ANTON ŠIVIC IN ANGELA PISKERNIK V OBDOBJU MED ALPSKIM VARSTVENIM PARKOM IN PRVIM TRIGLAVSKIM NARODNIM PARKOM <i>Stane Peterlin</i>	44
DR. MIHA POTOČNIK OB 25-LETNICI VELJAVNOSTI ZAKONA O TRIGLAVSKEM NARODNEM PARKU <i>Tomaž Banovec</i>	52

Predgovor

SNOVALCI TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA – LJUDJE PRED SVOJIM ČASOM

Popotnik se na izletu čez Fužinske planine v Dolino Triglavskih jezer malo za Ovčarijo na robu Prodov nehote ustavi. Odpre se veličasten pogled na celo Komno, Lopučniško in navzgor Jezersko dolino. V ranem jutru ali spokojnem večeru je tu najlepše. Skoraj vedno je moč videti gamse, na sončnih Prodirh se pričinja botanični eldorado, ki ga med drugim gorskim cvetjem oznanjajo košutnik, rapontika in kranjske lilije. Popotnik sede, pogled mu seže po obzorju. Zibelka Triglavskega narodnega parka je tu kot na dlani. Doživetje za dušo in večno vprašanje – zakaj hodimo v naravo in kaj je tisto, kar nas je zvalo v raj pod Triglavom.

Podobno se sprašujemo, kaj je vodilo naravoslovce na začetku 20. stoletja v te kraje. Kje so bili motivi za zavarovanje in prvo rojstvo Triglavskega narodnega parka? Zanimivo je, da je bila takrat Lopučniška dolina skoraj do golega izsekana, Dolina Triglavskih jezer pa popasena. Mnogi drugi predeli v naših gorah so bili bolj ohranjeni. Pa vendarle – legenda o Zlatorogu, ogroženost doline in neponovljiva lepota, ki ji je priča tudi naš popotnik, so bili zadosten motiv za leta 1924 ustanovljeni Alpski varstveni park.

Zgodovina in predvsem raziskovanja narave, gora, »nekoristnega sveta« so me od nekdaj zanimali. Stare knjige, potopisi, članki v Planinskem vestniku, vpisne knjige v bivakih, lovskih kočah in na osamljenih vrhovih. Ko sem kot študent na začetku osemdesetih za seminarsko nalogo dobil temo Triglavski narodni park, sem začel spoznavati zaklad. Prvo gradivo, ki sem ga dobil v roke, je bila znamenita, posebej dopolnjena in prirejena izdaja naše naravoslovne revije Proteus (št. 9-10, letnik

36 – 1974) – Petdeset let Triglavskega narodnega parka. Stane Peterlin je v članku Prvo poglavje (1908–1924–1944) med drugim zapisal:

Avgusta 1908 je skupinica mož prehodila del Doline Triglavskih jezer od Črnega jezera mimo Bele skale do planine Lopučnice. Vendar to niso bili navadni turisti (kot so takrat imenovali današnje planince), temveč uradni udeleženci ogleda, ki ga je na pobudo seizmologa in naravoslovca Albina Belarja razpisalo državno gozdarsko oskrbništvo v Radovljici. Profesor Belar je namreč predlagal, naj bi se ustanovil »naravovarstveni park nad Komarčo«. Do uresničitve predloga pa ni prišlo, ker ni bilo pravne podlage za razglasitev parka. Še več, tedanji zakonski predpisi niso dopuščali omejevanja paše.

Tako se je torej začelo. Možje, ki so iz osebnega nagnjenja ali po službeni dolžnosti sodelovali pri tem ogledu, verjetno niso vedeli, da so s tem odprli novo in zelo pomembno stran v prizadevanjih za varstvo narave, še manj pa slutili, da bo vprašanje, ki so ga načeli, še dolga desetletja vznemirjalo slovensko javnost.

Po zaslugi ljudi, ki so bili vedno korak pred svojim časom, sta se naravovarstvena ideja in z njo Triglavski narodni park razvijala in rasla. Ima kar nekaj rojstnih dni, ki segajo vsaj v letnice 1908, 1924, 1961 in 1981. Slednjo štejemo kot rojstvo današnjega Triglavskega narodnega parka, zato v letu 2006 praznujemo njegov 25. rojstni dan.

V mejah Triglavskega narodnega parka je ozemeljsko celovito zajeta edinstvena naravna in kulturna dediščina tega slovenskega prostora. Prav število, pestrost in neponovljivost naravnih pojavov, ki se prepletajo s kulturno krajino ter bogato kulturno dediščino, je največji razlog za zavarovanje Triglavskega narodnega parka.

Snovalci Triglavskega narodnega parka

25 let Zakona o TNP, ki še vedno velja – srebrni jubilej edinega slovenskega narodnega parka – je prav gotovo obletnica tiste vrste, ki smo jo dolžni primerno obeležiti. Ob letošnjem jubileju sem se večkrat spomnil omenjene posebne izdaje Proteusa iz leta 1924. Knjižica je gotovo že prava redkost in dragocenost. Veliko nam je povedala – toda ali nam je povedala vse o ljudeh, ki so snovali Triglavski narodni park?

Iskanje odgovora na to vprašanje je bil eden od razlogov, da smo 24. maja 2006 na Bledu obeležili 25. rojstni dan Triglavskega narodnega parka in v ta namen pripravili strokovni posvet in slovesno akademijo s kulturnim programom. Na strokovnem posvetu so ugledni strokovnjaki in poznavalci osvetlili in predstavili like ključnih protagonistov Albina Belarja, Ferdinanda Seidla, Frana Jesenka, Antona Šivica, Angele Piskernik in Miha Potočnika, ki so od začetka 20. stoletja naprej odločilno – vsak v svojem času – prispevali k ustanovitvi današnjega velikega TNP-ja.

Da bi vse zanimivo, kar je bilo povedano, ne ušlo pozabi in da bi morda kak študent leta 2063 imel na voljo primerno gradivo o najstarejšem slovenskem parku, smo pripravili knjižico, ki je pred vami. Pogled nazaj, na snovalce Triglavskega narodnega parka, je motivacija in odgovornost vseh nas, da ga razvijamo naprej. Takega, ki bo zagotovil varstvo narave in kulturne krajine ter zagotovil ustrezne razvojne možnosti za sonaravno, okolju prijazno rabo prostora. Le tako bo naš Triglavski narodni park deležen pozornosti in spoštovanja ob vsakokratnem praznovanju svojega rojstnega dne.

Urednik mag. Martin Šolar

*V zgornjem delu Doline
Triglavskih jezer.*

25 LET TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA

Dr. Marija Markeš

Zgodovina Triglavskega narodnega parka je osem desetletij dolg niz dogodkov in ljudi, ki so s svojim delom, navdušenjem in znanjem sooblikovali podobo narodnega parka in tlakovali poti, po katerih danes ponosni hodimo.

Velika imena zgodovine Triglavskega narodnega parka, ki jih predstavljamo tudi v tem zborniku – Albin Belar, Ferdinand Seidl, Fran Jesenko, Anton Šivic, Angela Piskernik, Miha Potočnik – dopolnjujejo številni drugi, ki so svoje delo opravljali v okviru različnih društev, organizacij in inštitucij, ki jim je bila skrb za Julijske Alpe pomemben del življenja.

Naj se na tem mestu posebej spomnim Zavoda za gojitev divjadi Triglav, ki je bil neposredni predhodnik današnjega Javnega zavoda Triglavski narodni park. Organizacija, ustanovljena v drugačnih časih in z drugačnimi nameni, je pod vodstvom takratnega direktorja Ivana Fabijana zmoгла razumeti, da so Julijske Alpe posebno dragocen prostor, ki ga je vredno varovati in ohranjati kot zavarovano območje zaradi posebnih naravnih in kulturnih vrednot.

Tako lahko z veseljem ugotavljamo, da so bili v preteklih 25 letih storjeni ogromni koraki.

Razvoj naravovarstvene nadzorne službe, poklicne in prostovoljne, razvoj podatkovnih baz na področju varstva narave, ki so pripomogli tudi k razglasitvi NATURE 2000, iskanje novih poti pri upravljanju z divjadjo in posegih v prostor.

Na področju kulturne dediščine je treba omeniti obnovo planine Za Skalo, ohranitev Pocarjeve domačije v Zgornji

Radovni in njeno ureditev za obisk, pričenjajo se arheološke raziskave na naših planinah.

Zgrajeno in z vsebino je bilo napolnjeno informacijsko središče Triglavskega narodnega parka v Trenti, kar je sovpadlo s hitrim razvojem doline Trente in tako izpolnilo tudi funkcijo kulturnega središča doline. Razvija se nov informacijski center na Bledu, s katerim bi radi ustvarili severna vrata v Triglavski narodni park.

Delo z mladimi je vsako leto obsežnejše in pomembnejše – programi za šolsko mladino, Belarjevi dnevi, projekti kot petkovi popoldnevi v parku, mladi nadzorniki, učne in naravoslovne poti prispevajo k temu, da mladi ljudje vzljubijo naravo in jo želijo razumeti in spoštovati.

Ponosni smo na naše vedno boljše sodelovanje z lokalnimi prebivalci in inštitucijami, kar omogoča in zagotavlja ustrezne razvojne odločitve, ki poleg ekonomskih kriterijev upoštevajo tudi zakonitosti narave in njenega ohranjanja. Z aktivno politiko pri razvoju podeželja smo dosegli, da je naraslo zavedanje o pomenu kmetijstva in gozdarstva za varovanje narave in kulturne krajine ter dobilo tudi ustrezen odziv v državnih sredstvih za ti dve dejavnosti.

Posebej naj poudarim, da Triglavski narodni park uspešno sodeluje z evropskimi skladi PHARE, LIFE in Interreg in pridobiva denar iz njih ter da smo razvili številna mednarodna sodelovanja in prijateljstva v soseščini in po vsej Evropi.

Petindvajset let zakona je prineslo številne odlične izkušnje in predvsem občutek, kaj zmoremo in kako pomembno je naše zavarovano območje za evropski prostor in za Slovenijo. Zaradi vseh teh izkušenj nas prihodnost ne skrbi.

Naj bo dovolj o preteklosti – prihodnost razumemo predvsem kot novo priložnost, da zbudimo še večje zanimanje javnosti – lokalne in širše – za naravovarstvo in Triglavski narodni park v žlahtnem pomenu besede – za iskanje konsenza glede varovanja narave in hkrati tudi gospodarskega razvoja območja Julijskih Alp.

Ob tem seveda ne mislimo razvoja, ki bi podpiral formulo, da je vsakomur dovoljeno vse, kar mu ravnokar pade na pamet in kadar mu pade na misel, temveč mislimo na odgovoren razvojni dogovor, ki bo upošteval varovanje narave kot izhodišče in razvojno priložnost.

Globoko sem prepričana, da umetni svetovi nakupovalnih središč, igralnic in zabavišč niso tista sprostitev, ki bi človeku v tehnološko razviti družbi pomagala napredovati tako v duševnem kot telesnem smislu.

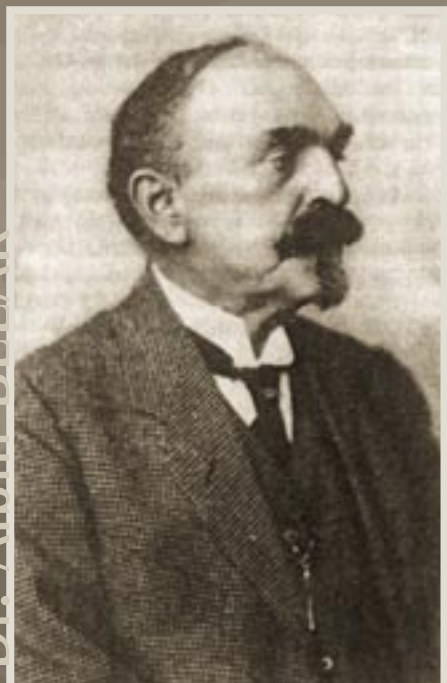
Razvito gospodarstvo nedvomno potrebuje tudi razvito naravovarstvo in varovanje narave, saj je jasno, da človek ne more dobro funkcionirati, če poleg dela in zaslužka nima tudi ustreznega drugega pola – sprostitev in možnosti črpanja prave in naravne energije.

Narava je vedno tu in na voljo ter ponuja nepredstavljivo paleto možnosti, da napolnimo svoje pred računalniškimi zasloni utrujene duše, da razmislimo o svojem početju, da nam razbistri načeto koncentracijo in nas popelje do novih, če hočete, razvojnih dosežkov.

Zato pričakujem in upam, da bo Triglavski narodni park v prihodnosti vedno bolj razumljen kot partner v gospodarskem, kulturnem in socialnem razvoju v prostoru Julijskih Alp in da nam bo v naslednjih letih skupaj uspelo razviti zgleden program za sožitje narave in človekovih dejavnosti. To bo mogoče le, če bomo v dialogu iskali rešitve in sprejemali odgovorne razvojne odločitve in se predvsem poslovali od delnih rešitev, s katerimi na koncu ni nihče zadovoljen.

To je moč doseči le, če bomo združili moči in bo vsak od nas, ne glede na to, kje živi in dela, prispeval svoj košček k ekonomski, socialni in kulturni uspešnosti sveta pod Triglavom.

Potem nas zgodovina čez 25 let morda ne bo prezrla!

Dr. Albin BELAR

Jože A. Mihelič,
mag. Renato Vidrih

Vsestranski naravoslovec dr. Albin Belar (1864–1939) je s svojim delom zaznamoval slovensko naravoslovje kar na nekaj področjih. Ukvarjal se je z najrazličnejšimi področji, od organske in splošne kemije, mineralogije, kristalografije, geomorfologije, elektrotehnike, zanimal ga je kras, kraški pojavi ... V seizmologiji pa je posegel v svetovni vrh, saj je že leta 1897 ustanovil prvo potresno opazovalnico pri nas, ki je bila hkrati tudi prva v Avstro-Ogrski monarhiji in med prvimi v svetu. Spominjamo se ga tudi kot velikega ljubitelja Julijskih Alp. Prvi je predlagal, da bi zavarovali Dolino Triglavskih jezer leta 1908 (ali 1906), in bil je pomemben pobudnik za varovanje in mednarodno uveljavitev najzanimivejših območij narave v Sloveniji, kar ga uvršča med pionirje evropskega varstva narave.

Z nekajdesetletne oddaljenosti je težko ocenjevati in še težje ovrednotiti razloge, zaradi katerih so Belarja po prvi svetovni vojni predčasno upokojili, mu odvzeli stanovanje v Ljubljani, knjižnico, večino seizmoloških aparatov, radijsko oddajno postajo in posredno povzročili razkroj njegove družine. Vojna se, kakor pravijo, z uradnim koncem v resnici konča le formalno. V ljudeh traja še dolgo potem.

Doslej ni omenjenih dogodkov nihče podrobneje analiziral in čakajo na obdelavo, zdi pa se, da je vendarle prišel čas za celostno ovrednotenje Belarjevega življenja in dela. Časovna oddaljenost, ki je s prizorišča umaknila vse prizadete, že dovoljuje oceno, da sta bili teža njegovega dela na številnih področjih znanosti, varstva narave, kulture, gornišva

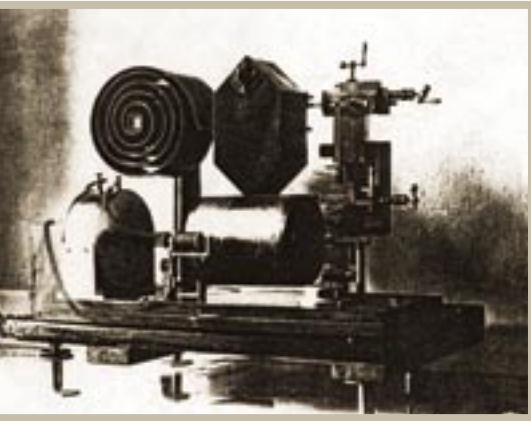
ter njegova nesporna ljubezen do slovenske dežele preveliki, da bi se tehtnica po naravni poti smela prevesiti tako, kakor se je, v njegov osebostni propad in resignacijo.

Albin Belar se je rodil v Ljubljani 21. februarja 1864. Po končani ljudski šoli je obiskoval nižjo gimnazijo in nato višjo c. kr. Državno realko, kjer je leta 1883, sedem let po ustanovitvi te šole, maturiral. Trinajst let kasneje se je vanjo vrnil kot profesor naravoslovja in kemije. Po realki je študiral na tehniški visoki šoli na Dunaju in v Gradcu ter na univerzi na Dunaju. Po končanih študijah in opravljenih izpitih za profesorja kemije in naravoslovja je obranil dveletno disertacijo z naslovom *Über Aurichalzit und kunstliches Zinkcarbonat*. Za njegovo kasnejšo ustvarjalnost je bilo zelo pomembno, da je v času študija poslušal predavanja iz seizmologije pri profesorju F. E. Suessu in da je po končanem študiju odšel na daljše študijsko potovanje po Italiji, Franciji in Nemčiji, kjer je navezal stike z mnogimi pomembnimi naravoslovci tistega časa. Leta 1890 je doktoriral in bil imenovan za asistenta za kemijo in naravoslovje na c. kr. Mornariški akademiji na Reki, kjer se je ob pedagoškem delu ukvarjal s kemijsko tehnologijo in drugimi znanstvenimi deli. To dokazuje tudi spričevalo poveljstva akademije, ki je Belarja označilo kot odličnega pedagoga in kot vsestranskega samostojnega znanstvenika. Da ga je zanimalo dobesedno vse, kar se nanaša na odnos med človekom in naravo ter naravo in človekom, dokazuje

Nižjo realko v Ljubljani so ustanovili leta 1852. Kmalu zatem se je pokazala potreba po poglobljenem znanju tehničnih strok, zato se je preoblikovala v višjo. Leta 1869 so kupili zemljišče na tedanji in sedanji Vegovi ulici. Dunajski arhitekt Alexander Bellon je leta 1871 izdelal načrte. Še istega leta so pričeli z izgradnjo. Dijak realke je bil tudi Albin Belar in tam je leta 1883 maturiral. Trinajst let kasneje je na isti šoli zasedel mesto profesorja za kemijo in naravoslovje.

tudi njegov prispevek v reviji Argo – IV, v katerem je za časa svojega službovanja na Mornariški akademiji popisal Gradišče, predzgodovinsko naselbino pri Reki.

Mehanski seizmograf je zapisoval vertikalno gibanje na osajen papir.

Statična povečava je bila 100-kratna, lastna perioda 1 s, masa nihala pa 0,5 kg. Urne marke je zapisoval prek releja ob levi strani registrirnega bobna. Registrirni boben je poganjal navijalni urni mehanizem. Zaradi tega je bila dolžina minutne marke neenakomerna, kar je še oteževalo lociranje potresov. Kljub temu je uspešno zabeležil dunajski potres leta 1908. Velik je bil 24 x 12 x 15 cm.

Močan potres leta 1895 v Ljubljani je preusmeril ali bolje dokončno usmeril njegovo življenje. Od tedaj naprej sta seizmologija in Albin Belar največkrat predstavljena kot zveza, do katere je prejel ali slej moralo priti. V resnici je bila to zveza, v katero je bil Belar pripravljen vložiti vso svojo duhovno moč in mu zanjo, tako kaže, ni bilo žal nobenih sredstev. Rezultati so bili izjemni.

Leta 1896 je Belar postal profesor za kemijo in naravoslovje na c. kr. Državni višji realki v Ljubljani, na današnji Vegovi ulici, obenem pa so ga imenovali za okrajnega šolskega nadzornika

ljudskih in meščanskih šol z nemškim učnim jezikom v mestu Ljubljani in na Kranjskem. Dvanajst let kasneje, leta 1908, so ga imenovali za deželnega šolskega nadzornika vseh ljudskih in srednjih šol ter učiteljskih z nemškim učnim jezikom na ozemlju današnje Slovenije.

Delo na realki je čas, v katerem je Belar postavil temelje seizmologije v Avstro-Ogrski monarhiji ter Ljubljano dvignil na raven pomembnega središča svetovne seizmološke znanosti. Sočasno s tem je deloval na številnih področjih, od katerih sta najpogosteje omenjena z njegovim seizmološkim snovanjem povezana radiofonija ter varstvo narave.

Prva potresna opazovalnica v realki in njena oprema

Potresna opazovalnica je začela delovati 18. septembra 1897 in je zapisovala potrese do leta 1919. Prva instrumenta, ki ju je Belar nabavil v Italiji, sta bila horizontalna Vicentinijeva seizmografa. (Prof. G. Vicentini je bil univerzitetni profesor in ravnatelj meteorološkega in geodinamičnega observatorija v Sieni in kasneje profesor v Padovi. Instrumente je začel konstruirati že leta 1894.) Seizmograf je sestavljalo nihalo z utežjo z maso 100 kg z 1,5 m dolgo ročico. Nihanje uteži se je mehansko prenašalo na pero, ki je pisalo na osajen papir na valju. Leta 1898 je imela potresna opazovalnica pet seizmografov z desetimi horizontalnimi komponentami,

manjkal pa je vertikalni seizmograf, ki bi omogočal določanje smeri nastanka potresov. Belar je želel doseči, da bi s seizmografi beležil močne lokalne potrese, pa tudi oddaljene potrese. V naslednjih letih je Belar ob pomoči tvrdk Tonnie in Samassa konstruiral vertikalno nihalo za zapis horizontalnega gibanja tal z desetkratno povečavo, ki je bila primerna za zapisovanje močnih lokalnih potresov. Zgradil je še vertikalno nihalo tipa Belar in enokomponentni vertikalni tremometer za merjenje lokalnih potresov s spremenljivo 20- do

150-kratno statično povečavo od in lastno periodo 1 s. Izdelal je tudi prototip prvega prenosnega seizmografa (1908), ki je imel 86-kratno povečavo in je bil najmanjši na svetu. Leta 1909 se je lotil konstrukcije vodoravnega seizmografa Zlatorog za oddaljene potrese. S sodelavcem Luckmannom je izdelal dvokomponentni horizontalni seizmograf z utežjo mase 360 kg in do 300-kratnimi povečavami. Skupaj z Luckmannom sta izdelala tudi vertikalni seizmograf s 15-kratno povečavo za preučevanje lokalnih potresov (leta 1921 je bil montiran v Beogradu) in enokomponentni horizontalni seizmograf z maso 1000 kg in 250-kratno povečavo z mehanskim zapisom. Nekateri Belarjevi instrumenti so na Češkem delovali vse do leta 1968. Žal danes ni ohranjen noben več.

Nekaj opreme je bilo tuje, med drugim tudi horizontalni seizmograf, ki ga je Belarju leta 1912 podaril konstruktor, ruski fizik knez Golicev. Sodoben instrument je v letu 1913 registriral 185 potresov, med njimi tudi potres na Sulawesiju (10.100 km daleč) in Peruju. Stroški z opazovalnico so bili vedno večji, predvsem po uvedbi zapisov na fotografski papir (po nasvetu enega vodilnih seizmologov tistega časa, Angleža J. Milnea, ki je takrat vzpostavljajl seizmologijo na Japonskem). Ehlertovo trojno horizontalno nihalo je v letu 1906 zabeležilo 113 potresov (tudi katastrofalni potres v San Franciscu), leta 1907 107 potresov, leta 1908 103 potrese in leta 1909 82 potresov.

Ker je v seizmologiji med najpomembnejšimi elementi točen čas, je za merjenje časa uporabljal Boschevo uro. Popravke je ugotavljal s pomočjo brzozjavne zveze s tržaško zvezdarno,

Zlatorog je dolgoperiodni enokomponentni horizontalni mehanski seizmograf, za katerega je dobil Belar veliko diplomo na razstavi meteoroloških in seizmoloških aparatov leta 1909 v Faenzi. Diploma je vidna na steni nad registrirnim bobnom. Statična povečava je bila 150- do 300-kratna, odvisno od dolžine togega vzvoda, ki je med nihalom in registrirnim bobnom, ter trdote vzmeti, njegova lastna perioda pa je bila 2,4 s. Masa nihala je zavidljivih 360 kg.

Prva potresna opazovalnica v tedanji avstro-ogrski monarhiji je začela delovati kmalu po ljubljanskem potresu. Redne registracije Vicentinijevega inštrumenta so se začele 18. septembra 1897. Konec leta 1898 je imela seizmološka opazovalnica opremo, kot jo vidimo na sliki. V osrednjem delu vidimo poleg Belarja Vicentinijev seizmograf, drugi trije seizmografi so narejeni v ljubljanskih tvrdkah Tönnies in Samassa po Belarjevih načrtih. Na mizi je mornariški kronometer za spremljanje točnega časa, levo za steklenim paravanom je Boscheva stenska ura.

kar pa iz različnih razlogov ni bilo vedno zanesljivo. Kasneje mu je pomagal baron Anton pl. Codelli, ki je izdelal radijski sprejemnik za sprejem časovnih signalov. Dne 29. oktobra 1910 so sprejeli signale iz Pariza in Norddeicha (iz razdalje do 1000 km) in iz Clifdona na Irskem (razdalja okoli 1900 km), kar je omogočilo natančno določitev nastanka potresov.

Leta 1912 je Belar razpolagal s sedemnajstimi seizmografi sedmih različnih konstrukcij s 25 komponentami, kar je njegov observatorij v tistem času uvrščalo med najbolj opremljene opazovalnice na svetu. Kljub ustrezno rešenemu prostorskemu problemu (leta 1913 je imela potresna opazovalnica na realki v kletnih prostorih, pritličju in nadgradnji kupole skupaj 418, 86 m² površin) je Belar razmišljal o novem observatoriju. Znameniti arhitekt dr. Maks Fabiani, profesor na Tehniški visoki šoli na Dunaju in graditelj dunajske opazovalnice Urania, je leta 1912 izdelal idejno skico za Geofizikalni observatorij v Ljubljani, ki bi združeval potresno opazovalnico, radijsko postajo ter meteorološko in astronomsko opazovalnico. Prva svetovna vojna je prekrizala te načrte.

Revija Die Erdbebenwarte (Potresna opazovalnica)

Med njegova pomembnejša dela sodi tudi mesečnik Die Erdbebenwarte (Potresna opazovalnica), ki je izhajal v Ljubljani od leta 1901 do 1910. To je bila ena prvih znanstvenih revij s področja seizmologije na svetu, v njej pa so objavljali najuglednejši znanstveniki tistega časa.

Belarjev padec

Instrumenti na realki so delovali do pomladi leta 1919, potem pa so vso opremo zaplenili in jo premestili pod državno nadzorstvo. Vojaški oddelek je zasegel radijsko postajo, Poverjeništvo za uk in bogočastje je izdalo nalog, »da se ves inventar potresne opazovalnice in brezžične postaje v Ljubljani vzame pod državno nadzorstvo«. Del opreme in knjižnico so odpeljali na Seizmološki zavod v Beograd. Belar se je umaknil v Podhom pri Bledu, kjer je v družinski vili na Vrščah ustanovil zasebno potresno opazovalnico in jo poimenoval Observatory »Sir Humphry Davy«. Omenjeno vilo je projektiral Fabiani in je bila zgrajena že leta 1902. V njej je poslej delovalo več instrumentov, ki jih je izdelal sam. V dveh sobah je delovalo devet instrumentov. V prvi sobi je na južni in severni steni na podstavkih 147 cm od tal postavil pet ročnih aparatov lastne konstrukcije za »dnevno in nočno službo«, v drugi pa je deloval veliki horizontalni seizmometer Zlatorog. Ob tem so delovali še trije večji tremometri Belarjeve konstrukcije. Na balkonu je imel postavljen še merilec hitrosti in smeri vetra (anemograf), ki je verjetno eden prvih doma izdelanih meteoroloških instrumentov pri nas. S temi napravami je zabeležil 101 topovsko salvo na Bledu ob rojstvu prestolonaslednika Petra Karadjordjevića 23. septembra 1923. Kralj Aleksander I. ga je s tem v zvezi odlikoval z redom sv. Save 3. razreda in mu dal denarno pomoč 10.000 dinarjev (za primerjavo: za celotno zaplenjeno opremo je dobil 4000 dinarjev, sam pa jo je ocenil na 88.502 kroni). Opazovalnica je delovala do jeseni leta 1930. Eden zadnjih potresov, ki ga je zabeležil njegov seizmograf Zlatorog, je nastal 30. oktobra 1930 na območju Kamnika.

Albin Belar je bil ustanovitelj in izdajatelj seizmološkega mesečnika Die Erdbebenwarte, katerega prvi letnik je izšel že leta 1901/1902. V prilogi te revije so bila tudi sporočila o potresih, Neuste Erdbeben-Nachrichten.

Namen revije je bil širiti znanje o potresih in poročati o vseh novejših izsledkih na tem področju. Belar je znanstvenim ustanovam sicer pošiljal mesečna poročila o registriranih in na terenu zapaženih potresnih pojavih, s širše zasnovano revijo Erdbebenwarte pa se je uvrstil v vrh tovrstne strokovne literature.

Zasebni observatorij Sir Humphry Davy na nadmorski višini 600 m je začel delovati v začetku leta 1920 na Vrščah (vas Podhom v bližini Bleda). Albin Belar je bil njegov ustanovitelj, lastnik in direktor.

**Observatory
„Sir Humphry Davy“
Director Prof. Dr. A. BELAR
GORJE-BLED, South-Slavica**

O potresih je Belar seznanjal tako slovensko kot tudi tujo javnost, saj je pisal prispevke za Slovenski narod, angleški Daily Mail in nekatere nemške časopise.

Kljub temu, da je bil Belar dopisnik dunajske cesarske akademije znanosti in zunanji član italijanskega seizmološkega društva, je umrl v bedi, zapuščen od vseh, v vasi Polom na Kočevskem. Tja se je preselil konec leta 1930 k prijateljski družini Pirker. Huda sladkorna bolezen, zaradi katere je bil delno naglušnen in delno slep, je končala njegovo življenjsko pot 1. januarja 1939. Pokopan je bil v družinski grobnici v Ljubljani, ki pa je danes žal ni več.

Zaradi hitro razvijajoče se seizmološke vede se je Albin Belar udeleževal razstav in posvetov, kjer so razpravljali o tedanjih problemih poenotenja seizmoloških instrumentov in obdelave seizmoloških podatkov. Posnetek je nastal na mednarodni seizmološki konferenci, ki je potekala med 11. in 13. aprilom 1901 v Strassburgu.

Pionir varstva narave v Sloveniji

Osemindvajsetega maja 2006 je minilo petindvajset let od velike razširitve Triglavskega narodnega parka v primerjavi z njegovo velikostjo v času od 1961 do 1981 (približno 2.000 ha med Savico in Kanjavcem v Dolini Triglavskih jezer). Sprejeti zakon je določil parkovno varstvo na skoraj celotnem območju Julijskih Alp v mejah Slovenije ali natančneje na 83.807 ha oz. 4 % površine države. To je bil nedvomno največji dosežek varstva narave na Slovenskem doslej. Mineva tudi zavidljivih sto let od verjetno prvega Belarjevega predloga za zavarovanje Doline Triglavskih jezer, ko v Evropi še ni bilo nobenega narodnega parka

Fotografija iz srečnih dni. Doktor Albin Belar z ženo Xaver, rojeno Thomann.

Glede na prvo zavarovanje Doline Triglavskih jezer leta 1924 (Alpski varstveni park – 1.600 ha) je današnji Triglavski narodni park eden najstarejših v Evropi, ker so do tedaj imele narodne parke samo štiri države na stari celini: Švedska od 24. maja 1909 (Evropski dan parkov od 1999), Švica od leta 1914, Španija od 1918 in Italija od 1919.

Če bi torej uspelo zavarovanje Doline Triglavskih jezer, ki ga je leta 1906 z vsemi potrebnimi strokovnimi podlagami predlagal Albin Belar, bi Slovenci imeli prvi narodni park v Evropi. (Prvi narodni park na svetu je nastal leta 1872 v dolini reke Yellowstone v ZDA.)

V omenjenih evropskih državah so bile zamisli o narodnih parkih tik pred uresničitvijo in Belar je verjetno vedel za to. Znano je, da je že leta 1903 predložil deželni vladi Kranjske izdelavo kataloga naravnih spomenikov na Kranjskem, pri tem pa sta mu pomagala prof. A. Paulin in dr. A. pl. Schöppl. Tri leta kasneje (1906!) so obsežni rokopis predložili deželni vladi, ta pa ga je poslala Ministrstvu za kulturo in pouk na Dunaju (tudi prvi predlog za zavarovanje Doline Triglavskih jezer?). Poleg predlogov za katalogiziranje in vzdrževanje naravnih spomenikov je Belar takrat svetoval, da bi vpeljali »naravne rezervate«, kar potrjuje našo domnevo.

V arhivu Gozdnega gospodarstva Bohinj, kamor so leta 1910 iz Radovljice prenesli sedež Državnega gozdnega oskrbnništva, je shranjen dokument, v katerem je c. kr. upravitelj gozdov in posesti g. Hanusch zapisal: »Profesor Belar iz Ljubljane je na podlagi s strani Ministrstva za prosveto podvzete akcije za varstvo naravnih spomenikov vložil na c. kr. gozdno direkcijo

Albin Belar v terenski opremi – snovalec Triglavskega narodnega parka.

v Gorici vlogo za ustvaritev naravovarstvenega področja na zakladnem zemljišču v področju Triglava in obenem zaprosil za prepustitev v najem dela tega zemljišča za ureditev poizkusnega alpskega vrta. Poljedelsko ministrstvo je z odlokom z dne 9. 5. 1908 št. 12865 gornji prošnji ugodilo in odredilo komisijski obhod tega področja, ki se je vršil 15. in 17. 8. 1908. Pri tem se je našlo pokrajino Triglavskih Sedmerih jezer kot najbolj primerno in istočasno so se odločili ožji pogoji za najbolj primerno varstvo narave na področju Sedmerih jezer na podlagi namernih predlogov protokolarno dognanih.«

V Proteusu 13, št. 9-10, maj 1952, je Anton Šivic objavil članek O alpskem naravnem parku pri Triglavskih jezerih. V uvodu članka opisuje organizacijsko pripravo in konkretno delo

komisije, ki jo omenja Hanusch. Navaja, da je Državno gozdno oskrbništvo v Radovljici, ki je poleg državnih gozdov upravljalo tudi posestva in gozdove nekdanjega Kranjskega verskega zaklada (K. V. Z.), na pobudo prof. Albina Belarja razpisalo obravnavo pogojev, pod katerimi bi lahko ustanovili »Naravni varstveni park nad Komarčo« na ozemlju K. V. Z. Na obravnavo avgusta 1908 sta bila povabljeni Avstrijsko-nemškega planinskega društva v Ljubljani, ki je imela planinsko kočo pri Petem Triglavskem jezeru, in tedanji okrajni glavar v Radovljici. Ogleдали so si ozemlje od Črnega (Sedmega) jezera navzgor, teren okoli Bele skale in planine Lopučnice. Belar je predlagal, da naj se prepovedo sekanje lesa, paša, lov, nabiranje cvetja in sploh vsega rastlinstva.

Za mnenje so vprašali tudi zastopnike posestnikov iz vasi Češnjica v Bohinju, ki so imeli tam pašo v zakupu od nekdanje K. V. Z., ki so poudarili, da bi težko dobili primerno nadomestilo za odlično pašo v okolici Bele skale. Gozdni oskrbnik jim je dal zagotovilo, da bo o tem poročal nadrejenemu Državnemu gozdnemu ravnateljstvu v Gorici, ki je predlog verjetno kasneje tudi zavrnilo. Obravnava je bila bolj informativnega značaja, zato o njej niso napravili zapisnika.

Do zavarovanja torej ni prišlo. Kaže, da so ga na začetku zavrnili predpisi zakona o varstvu planin in o pospeševanju planinskega gospodarstva, ki je bil izdan 26. maja 1909, predpisi novele tega zakona s 14. maja 1910 in izvršilna odredba 9. aprila

1912. Poleg tega je avgusta 1914 izbruhnila še svetovna vojna, ki je dokončno preprečila vsa naravovarstvena prizadevanja. Državno gozdno ravnateljstvo, ki se je med svetovno vojno umaknilo iz Gorice v Celovec, ni izdalo nobene rešitve. Do ustanovitve parka torej ni prišlo, ker ni bilo pravne podlage, tedanji zakonski predpisi pa niso dovoljevali omejevanja paše.

Stane Peterlin v posebni izdaji *Proteusa* z naslovom *50 let Triglavskega narodnega parka* iz leta 1975 piše, da možje, ki so sodelovali pri prvem ogledu, verjetno niso vedeli, da so s tem ogledom odprli popolnoma novo, zelo pomembno stran v prizadevanjih za varstvo narave, še manj pa so slutili, da bo vprašanje, ki so ga načeli, še dolga desetletja vznemirjalo slovensko javnost. Edini med njimi, ki je predvideval nujnost varstva narave v času, ki je prihajal, je bil predlagatelj parka, Albin Belar sam. V nadaljevanju Peterlinovega članka je zapisano: »Ko danes po preteku dveh tretjin stoletja gledamo na Belarjevo pobudo in ji skušamo dati primerno mesto v zgodovini našega varstva narave, moramo najprej izraziti občudovanje nad tem, kako budno je ta vsestranski naravoslovec spremljal sodobna gibanja v svetu in s kakšnim zanesljivim občutkom je za svojo zamisel naravovarstvenega parka izbral ravno Dolino Triglavskih jezer.« Isti avtor se v *Planinskem vestniku* št. 8, avgust 1984, vprašuje, »zakaj je njegovi (Belarjevi) predstavi ustrezala prav Dolina Triglavskih jezer z močno izsekanim gozdom nad Komarčo in s popaseno Lopučnico in Jezersko dolino? Gotovo je poznal tudi stari Hacquetov opis zajezerske pokrajine iz 18. stoletja, ki ne opisuje le lepote, temveč tudi zapuščenost in naravno razdejanje v dolini«. V nadaljevanju se sprašuje, ali ni ideji morda botrovala celo legenda o Zlatorogu, ki naj bi imel na Komni nekoč svoj čudežni vrt.

Zanimivo je, da se ideja, povezana z legendo, pojavlja v različnih tekstih o zgodovini Triglavskega narodnega parka, češ da je bila z uresničitvijo zamisli o parku udejanjena želja po obnovitvi Zlatorogovega raja pod Triglavom. To zvezo potrjuje s precejšnjo zanesljivostjo tudi Belarjeva najuspešnejša konstrukcija potresomera, za katerega je dobil najvišje priznanje na svetovni razstavi leta 1909 v Faenzi v Italiji. Ta znameniti potresomer se je imenoval Zlatorog! Ime naprave med drugim kaže na Belarjevo morebitno znanstvo s Karlom Dežmanom (1821–1889) ter zelo verjetno na znanstvo z nemškim pesnikom Baumbachom in njegovim kulturnim krogom. Čas, v katerem je ustvaril omenjeni seizmograf, se

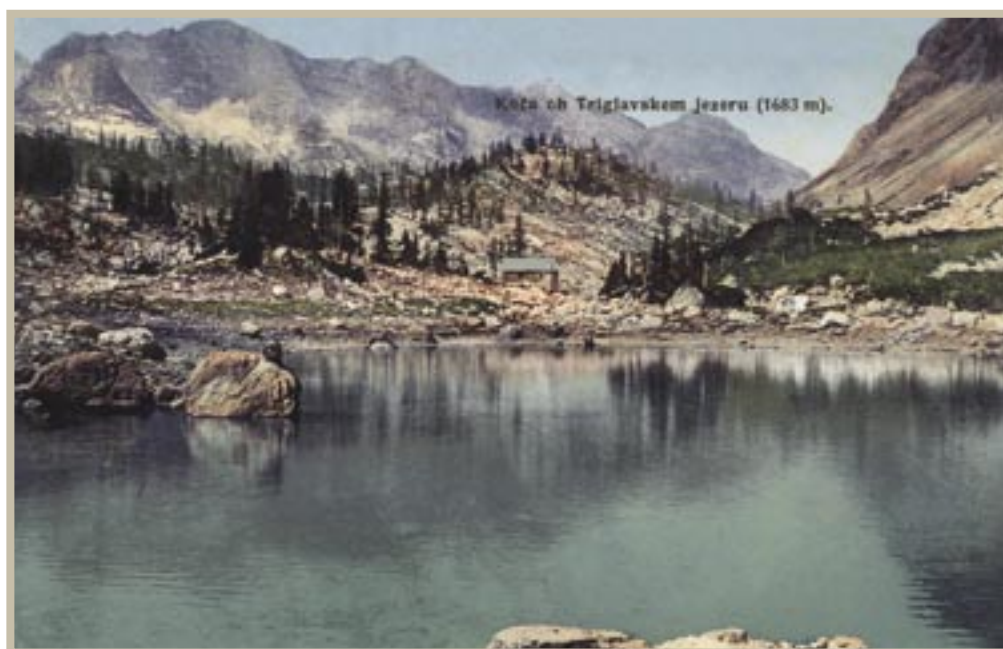
povsem ujema z njegovim predlogom za zavarovanje Doline Triglavskih jezer.

Opustošeni spodnji del »Sedmerih« (žičnica Kranjske industrijske družbe za spravilo lesa z roba Komarče do Savice je delovala od leta 1882 do 1891), o katerem piše tudi dr. J. Kugy, je bil najverjetneje eden od argumentov za Belarjevo izbiro, saj ga poznamo kot navdušenega gornika in dobrega poznavalca, ne le ljubitelja Julijskih Alp. Primerjave so se mu zagotovo vsiljevale same po sebi, z izostrenim občutkom za naravo pa je verjetno po svoje želel preprečiti podobna nadaljnja izkoriščanja visokogorske doline z izrazito varovalno, znanstveno in estetsko funkcijo.

S svojo prezgodnjo idejo, značilno za ljudi, ki vidijo v prihodnost, je Belar ovrednotil Dolino Triglavskih jezer kot nekakšen slovenski ali celo evropski Yellowstone. Zgodbi o nastajanju obeh parkov sta si nekoliko celo podobni. Največja razlika med njima pa je žal v tem, da je predlog v ZDA leta 1872 uspel, v Evropi leta 1906 pa ne, kar je najverjetneje zasluga večje odprtosti za sveže zamisli v Novem svetu.

Kakorkoli je že bilo, moramo po tolikih letih vedno znova ugotavljati, da je Belar s svojim skrbno pretehtanim razlogom zadel v polno. Zanimivo je, da pri kasnejši razglasitvi Prirodnega varstvenega parka omenjajo Belarja z enim samim

*Dvojno jezero s
planinsko kočo v ozadju
– leto 1909.*

stavkom. Nihče ga ni povabil v delovno skupino za pripravo strokovnih in drugih podlag za pripravo in kasnejšo razglasitev omenjenega parka, kar najverjetneje kaže na strah pred oznako »nemškutar«, ki so mu jo prisodili po prvi svetovni vojni, ali na Belarjevo slabo zdravstveno stanje. Celo znamenita Spomenica Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov iz časa 1919–1920 je po svoje nadaljevanje Belarjevega dela.

Belarjeva vsestranskost

Vsestranskost dr. Albina Belarja je razvidna tudi iz njegove bogate bibliografije. Objavljal je v uglednih znanstvenih revijah, poleg seizmoloških člankov tudi razprave s področja organske in splošne kemije, mineralogije, kristalografije, geomorfologije in elektrotehnike. Njegovi naravovarstveni članki so povezani predvsem z Julijskimi Alpami, kot npr. članek O učinkih Triglavskega in Mangartskega snežnika na obličje Savskega polja, ki ga Belar ni dokončal. V nemških dnevnikih – ni znano, katerih – je opisal podzemno jamo pod Jerebikovcem na Pokljuki, »kjer se nahajajo stari rudokopi za železno rudo«, kar kaže na njegovo nagnjenje do arheologije, saj je znano, da se je ukvarjal z raziskavami prazgodovinskih naselbin na naših tleh.

Belar je raziskoval tudi Kras. Ustanovil in vodil je skupino navdušencev »Majhnega odseka« za sestavo poljudnega naravoslovnega popisa našega Krasa in objavo navodila za raziskovanje podzemeljskih jam. Ta dela so bila med prvo svetovno vojno prekinjena, nekaj fragmentov se je ohranilo v rokopisni obliki, večinoma pa niso bila povsem dokončana. Belar jih je s sodelavci opravljal na svoje stroške.

S svojimi instrumenti Belar ni registriral samo potresne dejavnosti, ampak je meril tudi vibracije mostov in drugih objektov ob železniških progah, nihanje tal ob brzicah, zanimalo ga je drsenje hribin in snežnih plazov. Med prvo svetovno vojno je nekaj časa vodil oddelek prisluškovalne službe v minski vojni v dolini Vallone, kjer je s prenosnimi instrumenti skušal ugotavljati smer in oddaljenost nasprotnikovih rovov, izdelal je »električno oko« za meritve električnih razelektritev v ozračju in manjši radijski sprejemnik. V znak priznanja mu je berlinska družba Telefunken odstopila radijski oddajnik, s katerim je nameraval oddajati vremenska poročila in poročila o potresih, kar pa je prekinila prva svetovna vojna.

Sklep

Zaradi nemilosti, v katero je padel pri povojnih oblasteh, prisilne upokojitve, zaplembe seizmoloških aparatov, knjižnice in radijske oddajne postaje ter (po nekaterih podatkih) celo policijskega preganjanja, je danes v širši javnosti o dr. Albinu Belarju zelo malo znanega. Ne glede na sporno narodno zavest in politično prepričanje je to velika škoda, kajti bil je gotovo velik Slovenec. Njegova dela na širokem polju naravoslovja imajo veliko težo v zgodovini znanosti. Predvsem pa se je zapisal med velikane naravoslovja in varstva narave kot pionir s svojimi natančno zamišljenimi in oblikovanimi pobudami, ki so se kasneje pokazale kot popolnoma pravilne. nadaljnje razprave in raziskave utegnejo potrditi, da je bil njegov znanstveni in pionirski prispevek na omenjenih področjih dovolj velik, da ga lahko uvrstimo med najpomembnejše slovenske znanstvenike.

Literatura

- Belar, A. Die Erdbebenwarte, I–X, 1901, Ljubljana.
- Belar, A., 1898. Erdbebenbeobachtung, Ljubljana.
- Kladnik, D., 1991. Ljubljanske metamorfoze, Luxuria, 208 str., Ljubljana.
- Ribarič, V., 1989. Albin Belar (1864–1939) in začetki slovenske seizmologije. Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike, vol. 10, 41–68, Ljubljana.
- Ribarič, V., 1990. A short history of instrumental seismology in Yugoslavia (1880–1941). Gli instrumenti sismici storici, Italia e contesto Europeo, a cura di Graziano Ferrari. SGA Storia-Geofisica-Ambiente, Bologna, 165–176.
- Ribarič, V., 1994. Potresi v Sloveniji. Ob stoletnici velikega ljubljanskega potresa. Slovenska matica, 176 str., Ljubljana.
- Sinčič, P., Vidrih, R., 1998. Razvoj instrumentalne seizmologije v Sloveniji ob 100-letnici prve potresne opazovalnice v Sloveniji. Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike, vol. 13–14, 135–166, Ljubljana.
- Vidrih, R., Sinčič, P., Gostinčar, M., 1997. Seismic network in Slovenia. 100th Anniversary of the first Seismic Observatory in Slovenia, Geophysical Survey, 8 str., Ljubljana.
- Vidrih, R., Sinčič, P. 1997. Seismic Network in Slovenia. A Hundred Years of the First Seismic Observatory in Slovenia. The 29th General Assembly of the IASPEI, A1775, Thessaloniki.
- Vidrih, R., Sinčič, P., 1997. Slovenska instrumentalna seizmologija praznuje 100 let, Življenje in tehnika
- Vidrih, R., Sinčič, P., 1997. Potresne opazovalnice v Sloveniji. Geološki zbornik vol. 13, 119–130, Ljubljana.
- Zupan, M., 1995. Podhom – slovenska vas skozi čas, Bled.
- Sitar, S., 1987. Sto slovenskih znanstvenikov, Prešernova družba, Ljubljana.
- Več avtorjev, 1966. Naši znameniti tehniki, Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije, Ljubljana.

Tarman, S., Slovenski portret (Albin Belar, pionir znanstvenega potresoslovja), Ljubljana.

Peterlin, S., avgust 1984. 60 let zakupne pogodbe o »Alpskem varstvenem parku«, Planinski vestnik 8, Ljubljana.

Peterlin, S., 1975. Ob jubileju Triglavskega narodnega parka, posebna izdaja »50 let Triglavskega narodnega parka«, Proteus, Ljubljana.

Belar, A., 1926. Seizmologija, Ilustrirani Slovenec, letnik II, št. 2, 10. januar 1926, Ljubljana.

Več avtorjev, 1995. 75 let spomenice Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov, Uprava Republike Slovenije za varstvo narave, Ljubljana.

Vidrih, R., Gostinčar, M., Sinčič, P., 2000. Delo naravoslovca Albina Belarja v seizmologiji, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Uprava RS za geofiziko, Ljubljana.

Šivic, A., 1951. O Alpskem naravnem parku pri Triglavskih jezerih, Proteus. 13, št. 9-10, maj 1951, Ljubljana.

Več avtorjev., 1985. Triglavski narodni park, Vodnik, Triglavski narodni park, Bled.

Kajzelj, M., Drogenik, H., 1982. Naš alpinizem (ponatis), Državna založba Slovenije, Ljubljana.

Več avtorjev, 1970. Plezalni vzponi (Vzhodne Julijske Alpe), Planinska založba Slovenije, Ljubljana.

Klinar, S., 1997. Karavanke, planinski vodnik, Planinska založba Slovenije, Ljubljana.

Pisma iz arhiva gospe Cynthie Dare Belar.

Gradivo iz arhiva Gozdnega gospodarstva v Bohinjski Bistrici.

*V Dolini Triglavskih
jezer – zadaj Lepo Špičje*

SEIDL in Triglavski narodni park

dr. Peter Skoberne

Vsako zavarovano območje ima svojo zgodovino, od trenutka, ko vstopi v zavest ljudi kot nekaj posebnega, vrednega, da se ohranja prihodnjim generacijam, do formalnega zavarovanja in seveda uresničevanja zastavljenega cilja. Večja območja imajo praviloma daljšo in bolj razgibano zgodovino, kar velja seveda tudi in zlasti za Triglavski narodni park.

V prispevku bom skušal osvetliti obdobje med prvo pobudo Albina Belarja leta 1908 (1906?) in prvo pravno formalizacijo območja Doline Triglavskih jezer leta 1924.

Začetek 20. stoletja zaznamujejo vidni rezultati naravovarstvenih idejnih gibanj, ki so se začela v Evropi prebujati v drugi polovici 19. stoletja. To je obdobje, ko so v Evropi razglasili prve narodne parke (npr. leta 1908 na Švedskem), v nemškem cesarstvu pa je bila leta 1906 na pobudo Huga von Conwentza (1855–1922) ustanovljena naravovarstvena služba. Naj bo dovolj, da omenimo le ta dva dogodka, ki nam pomagata razumeti vzdušje tistega časa.

Enako živahna je bila v istem obdobju naravovarstvena ideja v Sloveniji, ki je bila tedaj del Avstro-Ogrske monarhije. Praktični Conwentzovi napotki o varovanju naravnih spomenikov (1906) so spodbudili profesorja botanike Alfonza Paulina (1853–1942), da je istega leta po Conwentzovem zgledu pripravil predlog botaničnih naravnih spomenikov Kranjske (Mayer, 1988). Njegovo delo tedaj ni bilo objavljeno, vendar je bilo očitno dobro znano v naravovarstvenih krogih, saj predloge iz tega rokopisa neposredno ali posredno zasledimo v kasnejših dokumentih in seznamih zavarovanih rastlin.

Posebno zanimivo je, da so drugi, tipkani izvod Paulinovega dela, našli v zapuščini Albina Belarja (Mayer,1988:34), in sicer v mapi z oznako *Naturschutz*, kar kaže na Belarjevo dejavnost na področju varstva narave. Tudi navedba Angele Piskernik (1965:63), da je Belar »prvi opozoril na osnovanje takih parkov in tudi obrazložil njihov pomen«, kaže, da je bilo Belarjevo delo na področju varstva narave celovitejše. Dokumente, ki jih je Angela Piskernikova očitno poznala, bo treba poiskati. Paulin je sodil v krog, ki se je nekaj let kasneje zbral v Odseku za varstvo prirode pri Muzejskem društvu za Slovenijo. Vse to dokazuje, da je bila naravovarstvena zavest živa na obeh straneh narodnostno močno razdvojene javnosti.

Dolina Triglavskih jezer je v tem času že brez dvoma sodila med najbolj vredna območja narave v Sloveniji. Hacquetova čustvena izjava iz leta 1777 ob pogledu na skalovje v jezerski dolini o tem, da si želi imeti ob sebi pesnika, da bi opisal to podobo pekla, je že tedaj sodila v zgodovino. Razcvet planinske »turistike«, ki se je nezadržno širila tudi na kulturno področje, omenim naj le Kugyjeve knjige in predavanja, zanimanje za Zlatorogovo zgodbo, ki jo je po Deschmannovem zapisu poživil pesnik Baumbach, predvsem pa močnejše osebno doživljanje so korenito spremenili pogled na planinski svet. Zamisli o zavarovanju območja v Alpah so bile le še vprašanje časa.

Koča pri Triglavskih jezerih – leto 1909.

V ta dogajanja je dramatično posegla prva svetovna vojna, razpad monarhije ter nastanek nove države, v kateri so se obnovile tudi društvene dejavnosti. Naravovarstveni krog se je oblikoval v okviru Muzejskega društva za Slovenijo.

In tu je posegel v dogajanje Ferdinand Seidl (1856–1942).

Oglejmo si njegove osnovne biografske podatke.

Rodil se je 10. marca 1856 v Novem mestu, kjer je obiskoval tudi ljudsko šolo in gimnazijo. Univerzo je končal leta 1880 v Gradcu, nato pa poučeval na meščanski šoli v Krškem (1882–1887). Nato se je zaposlil na realki v Gorici, kjer je nasledil Frana Erjavca. Goriško obdobje sodi med njegova najbolj plodna obdobja, saj je v tem času objavil največ razprav, predvsem o geologiji in klimatologiji. Ob začetku prve svetovne vojne se je upokojil in preselil v Novo mesto, kjer je 1. decembra 1942 umrl. Bil je član uglednih ustanov, med drugim je bil svetnik dunajske vlade, dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu ter Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani (Tončič, 1992; Seidl, 1992).

Označujemo ga kot zadnjega polihistorja na Slovenskem, naravoslovca, dejavnega na zelo širokem vsebinskem področju (od botanike in geologije do meteorologije in seizmologije). Njegova naravovarstvena prizadevanja, ki so nam znana, so usmerjena predvsem na območje Gorjancev (studenc Gospodična, varstvo rastlin), za zdaj pa ni nobenih podatkov, da bi se posebej zavzemal za ohranitev Doline Triglavskih jezer, čeprav jo je zelo dobro poznal. Kasneje je namreč objavil odmevno razpravo o Slatenski plošči v kateri je razložil nastanek vzhodne strani jezerske doline (Seidl, 1929; Pavlovec, 1999).

Pa vendar je ključno posegel v nadaljnja dogajanja, ki so privedla do ustanovitve prvega slovenskega narodnega parka. Na občnem zboru Muzejskega društva 28. aprila 1919 je namreč predlagal, da zbor »prosi slavno poverjenišтво kraljevine SHS za nauk in bogočastje, da se zavzame z vsemi sredstvi v zaščito ohranitev prirodnih spomenikov in ohranitev potrebnih prirodnin, in da zastopa svoje mnenje po potrebi tudi v naučnem ministrstvu v Beogradu« (Peterlin, 1992:77). Opozoril je predvsem na naslednja področja:

1. ureditev lova in ribolova
2. izvajanje zakona o varstvu ptic
3. zavarovanje rastlin
4. ohranitev dela Ljubljanskega barja

Seidl je torej opredelil nekaj vsebinskih področij, na katera naj bi se osredotočila naravovarstvena prizadevanja. Predvsem pa je pomembno, da je predlagal tudi ustanovitev skupine, ki naj pripravi predlog dejavnosti na področju varstva narave in ga predloži oblastem. Na podlagi sklepa občnega zbora je bil še istega leta ustanovljen Odsek za varstvo prirode, predhodnik sedanjega Prirodoslovnega društva Slovenije. V skupini so bili tudi gimnazijski ravnatelj Stanislav Beuk, profesor Alfonz Paulin, višji šolski nadzornik dr. Leopold Poljanec, prof. dr. Gvidon Sajovec. Seidl jih je kot možne člane predlagal že na občnem zboru Muzejskega društva. Kot predlagatelj je bil tudi sam član Odseka za varstvo prirode.

Faksimile Spomenice.

Januarja 1920 je Odsek za varstvo prirode predlagal pokrajinski vladi znamenito Spomenico (Spomenica, 1920), ki je v I. točki spodbujala oblasti, da se po zgledu drugih držav ustanovijo tudi v Sloveniji zavarovana območja. Zahtevo so podkrepili s štirimi konkretnimi primeri, eden med njimi je bil tudi zavarovanje Doline Triglavskih jezer. V Spomenici je povsem korektno zapisan Belarjev predlog: »Pred leti je predlagal prof. Albin Belar, podpiran po Nemškem Planinskem Društvu, to ozemlje za alpski park osrednji vladi na Dunaju.« (Spomenica, 1920:71)

Četudi Spomenica nikoli ni bila formalno potrjena, je bila s svojimi zahtevami osnovni strateški program za varstvo narave na državni ravni, in to verjetno med prvimi v Evropi! Ko analiziramo kasnejše rezultate na področju varstva narave v Sloveniji, jih lahko zlahka povežemo z izhodišči Spomenice.

Ferdinand Seidl je s svojim predlogom na občnem zboru Muzejskega društva leta 1919 usmeril dejavnost naravovarstvenega kroga v pripravo dokaj celovitega programa, ki se je v končni obliki sicer precej razlikoval od

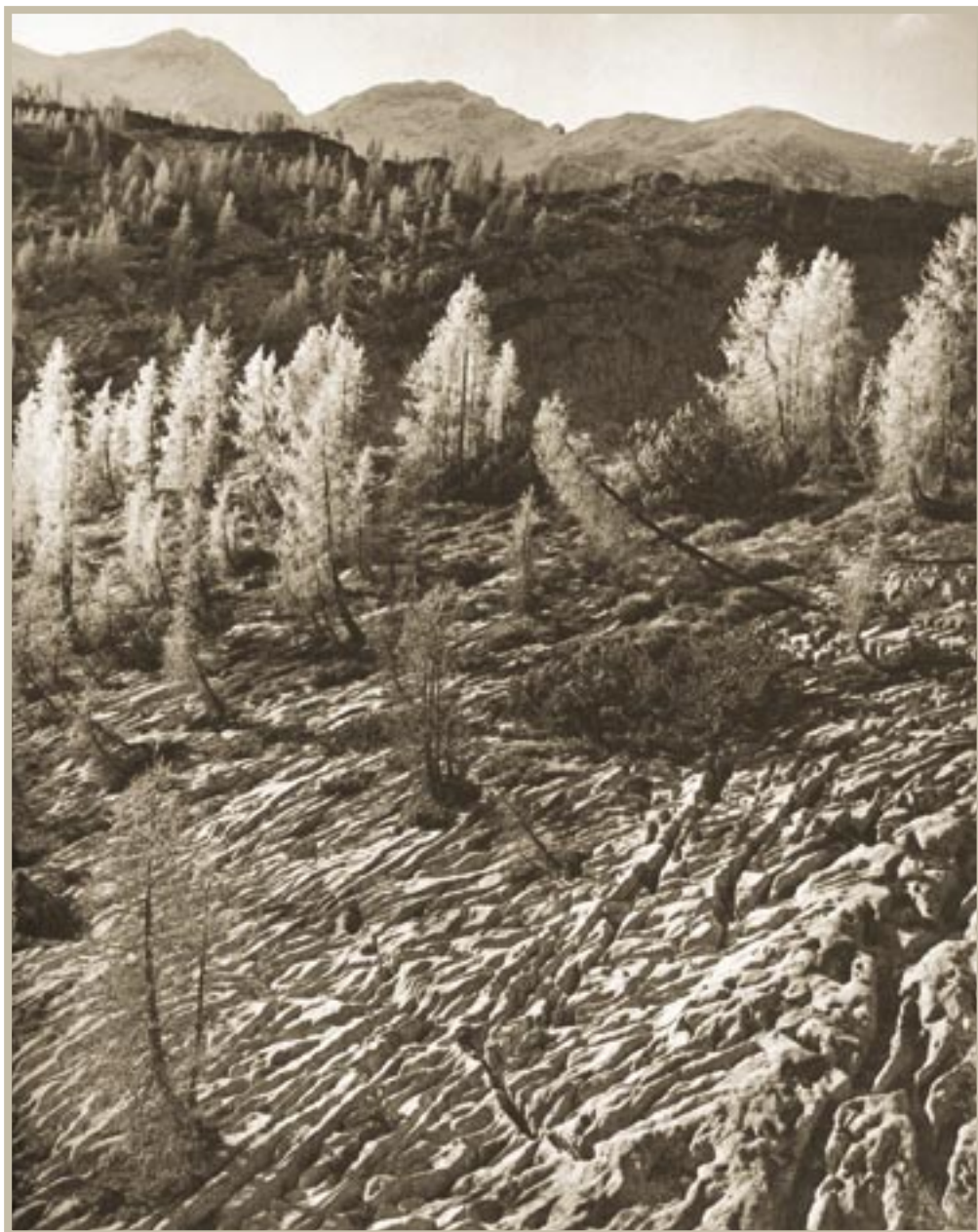

prvotnega predloga, kar kaže, da je Odsek za varstvo prirode resnično temeljito pripravljala dokument.

Seidl ni neposredno sodeloval pri zavarovanju Doline Triglavskih jezer. Njegovo vlogo lahko ocenimo kot pomembno potezo stranskega igralca v skupini. Bil je v pravem času na pravem mestu in je ta trenutek tudi znal izkoristiti – podal je žogo na pravo mesto, da se je akcija uspešno končala z zadetkom! Tega seveda ne bi bilo, če ne bi bilo skupine, v kateri je zorela ideja.

Po vsebinski plati je Spomenica sodobna tudi danes, zanimivo pa je, da člani Odseka za varstvo prirode v dokumentu niso spodbudili pokrajinske vlade, da bi poskrbela za pripravo pregleda naravnih znamenitosti, pravni sistem za varstvo narave in ustanovila v državni upravi posebno službo, ki bi bila logično nadaljevanje med prvo svetovno vojno ustanovljenega Strokovnega mesta za varstvo prirodnih spomenikov na Avstrijskem (*Fachstelle für Naturschutz in Österreich – Carniola, 1917: 271*).

Zato je bilo sicer povsem stvarne zahteve Spomenice zelo težko uresničiti v obstoječih administrativnih in pravnih okvirih. Večina dotedanjih analiz Spomenice se je osredotočila predvsem na razliko med doseženimi in neuresničenimi cilji. Tokrat pa bi se ob primeru zavarovanja Doline Triglavskih jezer podrobneje ustavili pri administrativnih problemih izvedbe ciljev Spomenice. Upravičeno lahko sklepamo, da v obdobju med obema svetovnima vojnama delovanje administracije ni bilo bistveno drugačno kot sedaj. Zato sem se kot državni uslužbenec skušal živeti v leto 1920 in premišljeval, kako bi se v tedanjih razmerah lotil zavarovanja Doline Triglavskih jezer. Golorok bi se znašel pred zahtevno nalogo. Zelo verjetno bi me najprej obšla prva in osnovna birokratska skušnjava: ali sem za to področje sploh pristojen in ali lahko zadevo potisnem na kako drugo mizo. Vendar ne le druge, tudi prve mize ni bilo, saj ni bilo ne ustreznega področja ne za te naloge določene službe v državni upravi. Pa celo če bi zadevo tako ali drugače moral reševati, bi lahko ugotovil, da ni ustrezne zakonske podlage, in bi zadevo lahko zaključil s preprosto opombo, da se bo predlog ponovno reševal, ko bo sprejeta ustrezná zakonodaja. In bi se oddahnil – *ad acta!* Zadeva je rešena!

Takšen scenarij bi se lahko z veliko verjetnostjo odvrtil leta 1920, pa se ni. Zakaj? Očitno je bil v administraciji uradnik, ki je poznal sporočilo Spomenice, verjel vanj in ravnal drugače. Dobro je poznal stanje in pravni sistem ter izvedel briljantno, a pravno povsem korektno improvizacijo. Cilj je bil za območje Doline Triglavskih jezer vzpostaviti pravni režim, ki bi zagotavljal ohranitev tega območja. To

*Visokogorski kras v
Lepi Komni.*

je uspelo z zakupno pogodbo med lastnikom zemljišča, kranjskim verskim skladom, ki ga je zastopala Direkcija šum v Ljubljani in Muzejskim društvom za Slovenijo, ter Slovenskim planinskih društvom. Obe društvi sta v pogodbi zastopali interese varstva narave, izražene v besedilu pogodbe že kar z varstvenim režimom. Zakupno pogodbo so sklenili 1. julija 1924 za obdobje 20 let.

Vseh podrobnosti okoliščin tega zavarovanja še nismo izbrskali iz arhivov, kljub temu pa administrativne rešitve »pospomeniškega« obdobja v odločilni meri pripisujemo gozdarskemu inženirju Antonu Šivicu (1879–1963; Peterlin, 1976:86). Njegovega imena sicer ne najdemo med snovalci Spomenice, leta 1924 pa je bil uslužbenec na Ministrstvu za šume in rudnike, ki je dalo soglasje k zakupni pogodbi. In če vemo, da je Šivic poklicno deloval na področju varstva narave še vse do leta 1953, je njegova vloga pri zgodbi o prvem zavarovanju Doline Triglavskih jezer gotovo pomembna.

V obsežnem življenjskem opusu Ferdinanda Seidla varstvo narave torej ne predstavlja pomembnega deleža. Mimogrede, v svoji avtobiografiji teh dogodkov ni omenil, po čemer lahko sklepamo, da jim ni dajal velike teže (Seidl, 1992), vendar je kot človek izjemne naravoslovne širine očitno spoznal, da je napočil čas, ko je bilo treba miselne tokove na področju varstva narave dejavno usmeriti v programski dokument in z njim preseči strokovne kroge, da so se zamisli lahko začele uresničevati.

Literatura

- Mayer, E., 1988: Usoda in vsebina rokopisa A. Paulina »Über botanische Naturdenkmäler in Krain«. Biol. vestn., 36, 3: 33-52.
- Pavlovec, R., 1999: Ferdinand Seidl o Slatenski plošči pred 70 leti. Geologija, 42: 19-26.
- Peterlin, S., 1976: Nekaj o zametkih in začetkih varstva narave v Sloveniji. Varstvo spomenikov, 20: 75-92.
- Peterlin, 1992: Ferdinand Seidl – pobudnik spomenice o varstvu narave 1920. Dolenjski zbornik 1992: 77-80.
- Piskernik, A., 1965: Iz zgodovine slovenskega varstva narave. Varstvo narave, 2-3 (1963-1964): 59-74.
- Seidl, F.: 1929: Zlatenska plošča v Osrednjih Julijskih Alpah. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, 10: 1-29.
- Seidl, F.: 1992: Autobiografija (ponatis iz leta 1938). Dolenjski zbornik 1992: 17-31.

Spomenica Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, 1 (1920), 1-4: 69-75.

Tončič, L., 1992: Profesor Ferdinand Seidl. Dolenjski zbornik 1992: 11-16.

Za varstvo prirodnih spomenikov. Carniola 8, 1917: 271-272.

*Dolina Triglavskih jezer
– pogled z Lepega Špičja.*

Franc JESENKO

(1875–1932),
rastlinski fiziolog
in genetik,
zagovornik in
pospeševalec
Triglavskega
narodnega parka

dr. Tone Wraber

Franc JESENKO

*Pod teboj prepad, nad teboj pa
Iris cengialti in modro nebo, to
je Komarča.*

Franc Jesenko

Pisec se za koristen posvet in kopije nekaterih člankov lepo zahvaljuje prof. dr. Ivanu Kreftu, rednemu članu SAZU.

Med tistimi, ki se jih v zvezi z zgodnjo zgodovino Triglavskega parka imensko spominjamo, je tudi dr. Franc Jesenko, rastlinski fiziolog in genetik, prvi profesor za botaniko na Univerzi v Ljubljani.

Franc Jesenko je bil rojen 14. marca 1875 v Škofji Loki. V Ljubljani je 1895 maturiral v 8. b razredu tedanje c. k. državne višje gimnazije v Ljubljani (»Jesenko Franz aus Bischoflack«, Črnic 1999: 567). Univerzitetni študij naravoslovja je opravil na Dunaju in bil 9. julija 1900 promoviran za doktorja filozofije na podlagi disertacije *Beziehungen zwischen der Lichtintensität und dem anatomischen Baue assimilierender Pflanzenorgane* (Odnosi med svetlobno jakostjo in anatomsko zgradbo asimilirajočih rastlinskih organov), opravljene pri rastlinskem fiziologu prof. Juliju Wiesnerju. Disertacija je bila s področja rastlinske fiziologije in anatomije in na tem področju, razširjenem še z rastlinsko genetiko, je pozneje, vendar z daljšim presledkom, raziskovalno deloval tudi Jesenko. Po doktoratu je bil 1901 najprej prefekt in vzgojitelj perzijskih princev na znani viteški akademiji Theresianum na Dunaju, od leta 1902 do leta 1908 pa vzgojitelj sinov grofa

Merveldta v Bělohradu na Češkem in v družini Stagna v Aleksandriji. Tedaj je prepotoval skoraj vso Evropo. Na pobudo dunajskega botaničnega inštituta je v letih 1904–1908 preučeval rastlinstvo Nilove doline in puščavske Arabije ter napisal razpravo *Wüstenflora der Arabia Petraea*, katere izida pa ni bilo mogoče dokumentirati in tudi v bibliografiji učiteljev ljubljanske univerze (Zgodovina ... 1929: 512) ni navedena.

Od leta 1909 je deloval na dunajski Visoki šoli za kulturo tal (Hochschule für Bodenkultur), kjer se je 1913 habilitiral za docenta za rastlinogojstvo in vrtnarstvo. V dunajskem obdobju, ki je trajalo do izbruha prve svetovne vojne, si je pridobil ugled z raziskavo genetike križanca med pšenico in ržjo (\times *Triticale*) ter raziskavo počitka in brstenja rastlin. Strokovno se je izpopolnjeval v Parizu, Uppsali in Stockholmu. V prvi svetovni vojni je bil vpoklican že avgusta 1914 in služil do njenega konca. Na fronti je bil hudo ranjen v glavo in posledice je čutil vse življenje.

Po koncu vojne se ni več vrnil na Dunaj. Jeseni 1919 je bil imenovan za honorarnega privatnega docenta za fiziologijo rastlin na zagrebški univerzi, 1920 pa za rednega profesorja za botaniko. Kot izredni predavatelj je predaval že v prvem študijskem letu ljubljanske univerze (1919/1920) in z istim nazivom še v študijskem letu 1920/1921, 17. aprila 1921 pa je bil imenovan za rednega profesorja za botaniko na tej univerzi. Predaval je Splošno in sistematsko botaniko ter Rastlinsko ekologijo, en semester tudi Kulturne rastline in rastline za tehnično uporabo.

V poletnem semestru 1920, zimskem in poletnem semestru 1921/1922 ter v poletnem semestru 1924 je rastlinsko sistematiko predaval tedaj pri nas za ta predmet najbolj kompetentni Alfonz Paulin (1853–1942), ki je vodil tudi vaje iz določanja rastlin. Za herbarijsko zbirko Botaničnega inštituta je v letih 1923–1925 skrbel enako odlični poznavalec slovenske flore nadučitelj Rajko Justin (1865–1938) (T. Wraber 2000: 11-12). Justin je tudi sodeloval na študentskih botaničnih ekskurzijah, o čemer pričajo osebni spomini in zapiski tedanjih študentov (M. Wraber, V. Petkovšek) in pa fotografija v članku (Petkovšek 1938: 149).

Jesenko je do svoje smrti nadaljeval raziskave o genetiki žit, o čemer priča fotografija iz ljubljanskega botaničnega vrta,

Kranjska lilija.

posneta verjetno leta 1932, ki ga kaže v poskusnem žitnem polju skupaj z asistentom G. Tomažičem (Kreft 1983: 279). V nekrologu ob Jesenkovi smrti je bilo v časniku Jutro 15. 7. 1932 zapisano, da pripravlja (tedanji Jesenkov asistent in poznejši učitelj za botaniko) G. Tomažič »obširno knjigo o Jesenkovih križancih«, kar pa se ni uresničilo (T. Wraber 1982: 152). Sodeloval je pri snovanju in delu Semenogojske postaje v Beltincih, ki jo je vodil Jesenkov učenec na dunajski Visoki šoli za kulturo tal F. Mikuž, kar je pozneje pripeljalo do splošno uveljavljenih beltinskih sort žit in metuljnic (Adamič 1979: 248, 1982: 259).

V obdobju svojega skoraj 13-letnega delovanja na ljubljanski univerzi ni objavil nobenega znanstvenega članka, vendar pa je organiziral botanični inštitut in bil učitelj prvim na ljubljanski univerzi diplomiranim biologom.

Jesenko sodi med naše zgodnje naravovarstvenike. Že v letu ustanovitve naravovarstvenega ozemlja v Dolini Triglavskih jezer je z nekaterimi svojimi študenti (Dušanom Begom, Srečkom Baučerjem, Gabrijelom Tomažičem in Francetom Planino) ter ob sodelovanju zastopnikov Slovenskega planinskega društva in gozdne uprave (Planina 1960: 154, Petkovšek 1974: 391) zaznamoval mejo tega ozemlja, o čemer priča večkrat objavljena fotografija, ki jo je 4. julija 1924 posnel F. Planina.¹ Prav Jesenko je to ozemlje prvi imenoval Triglavski narodni park, kar se je zgodilo v članku, ki je 30. maja 1926 izšel v časniku Jutro.

Ob fotografijah Janka Ravnika in Jožeta Kunaverja in zemljevidu Triglavskega narodnega parka Jesenko omenja prizadevanja večjih in manjših držav, da bi varovale nekatera svoja območja kot »prirodne rezervate, kjer se razvija favna in flora brez vsakega kulturnega vpliva – kjer živi in raste vse tako, kakor je Bog dal, nedotaknjeno, neokrnjeno, v svojem naravnem razvoju in v svoji naravni lepoti«. V nadaljevanju poudarja pomen takšnih območij za znanstveno raziskovanje in kot pričevanje o človekovem smislu za »etično moralno vrednost zaščite prirodnih spomenikov bodočim generacijam«. Pravi, da se takšna območja navadno imenujejo narodni parki, »ker

¹ Do prve razmejitve v naravi je prišlo od 23. do 25. julija 1923, pri njej pa so sodelovali Gozdna direkcija kot zastopnica Kranjskega verskega zaklada, Odsek za varstvo prirode Muzejskega društva za Slovenijo, Slovensko planinsko društvo, zastopnik zakupnika lovišča, Oddelek za kmetijstvo v Ljubljani, Šumska uprava v Bohinjski Bistrici in Gospodarski odsek podobčine Češnjica (Kos 1923: 65).

Prvo karto z mejami »Alpskega varstvenega parka« je narisal dr. Valter Bohinec in je spremljala prvi strokovni članek o parku, ki ga je Mate Hafner leta 1925 objavil v Geografskem vestniku.

so v resnici last celega naroda«, in navaja primere iz Združenih držav Amerike, Švedske, Italije, Švice, Češke, Slovaške, Romunije in Nemčije. Ugotavlja, da se je misel o varstvu takšnega območja v slovenskem alpskem svetu, konkretno v dolini »Sedmerih jezer pod Triglavom«, rodila tudi pri nas, in to že pred (prvo) svetovno vojno, pri čemer je Jesenko imel seveda v mislih pobudo Albina Belarja iz leta 1908. Uresničila se je

4. aprila 1924, kar je povzročilo splošno veselje na univerzah v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu, pri čemer se je Srbska akademija znanosti zavzela za odpravo paše na zavarovanem območju, kar je Ministrstvo za gozdove in rude 2. junija tudi odredilo. Okrajno glavarstvo v Radovljici je malo pozneje ta odlok objavilo, kot povračilo prizadetim pašnim interesentom pa odobrilo nekaj ugodnosti, med temi predvsem posek ruševja na Lepi Komni. Domačini, Jesenko je posebej izpostavil Češnjičane, pa so 1925 nemoteno pasli na Lopučnici in Planini pod Kalom in se sklicevali na edino veljavne pašne pravice. Jesenko se sklicuje na botanične, geološke in zoološke dragocenosti v okolišu obeh planin in poudarja, da brez njih ni Triglavskega parka. Navaja geološka in paleontološka dejstva, sledove poledenitev, jezerca, redke hrošče in rastline, zadnje vsekakor v zelo skromnem obsegu in tudi strokovno ne povsem natančno. Zlasti pri rastlinah je mnenja, da jih paša vse bolj redči, omenja pa tudi planinskega orla, gamse, ornitofavno in po enega redkega metulja in hrošča. Članek sklepa s prepričanjem, da bodo nadaljnje raziskave odkrile še mnogo večjo vednost o živi in neživi naravi parka, njegov pomen za izobraževanje in navsezadnje za estetsko uživanje, kar bo končno prepričalo tudi Bohinjce, ki »bodo zadovoljni gledali, kako uživajo domačini in tujci krasoto tega planinskega sveta,

Študenti biologije ljubljanske univerze 28. 5. 1930 pod Rožnikom na vajah v določanju rastlin. Prof. Franc Jesenko sedi, Rajko Justin (s klobukom) je čisto na desni, na skrajni levi (z leve) sta Viktor Petkovšek in Maks Wraber.

ki je neposredno nad njih vasjo«, s čimer bo popolnoma dosežen namen zagovornikov varovanja in bo »to krasno ozemlje v pravem pomenu besede naš Triglavski narodni park«.

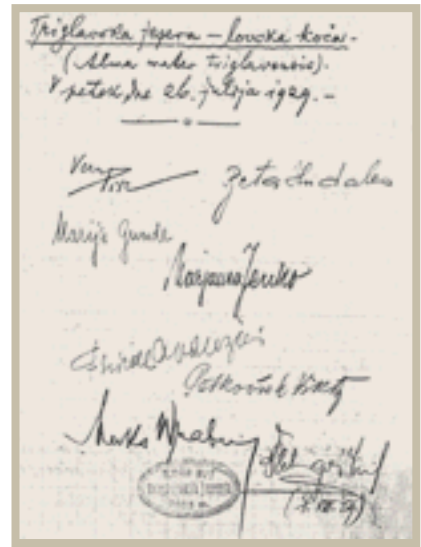
Spretno zgrajeni članek je kljub svojem skromnemu obsegu slovenski javnosti v okviru jugoslovanske monarhije nedvomno predstavil novo kvaliteto v doživljanju okolja in ravnanju z njim in je kot tak imel močno mobilizacijsko vlogo. Poglejmo pa, kako so se stvari razvijale v nadaljevanju!

Viktor Petkovšek, v letih 1927–1932 Jesenkov študent, piše: »V poletnem času smo vsako leto odhajali, včasih za ves mesec, k Triglavskim jezerom, kjer je najel profesor za študente lov-

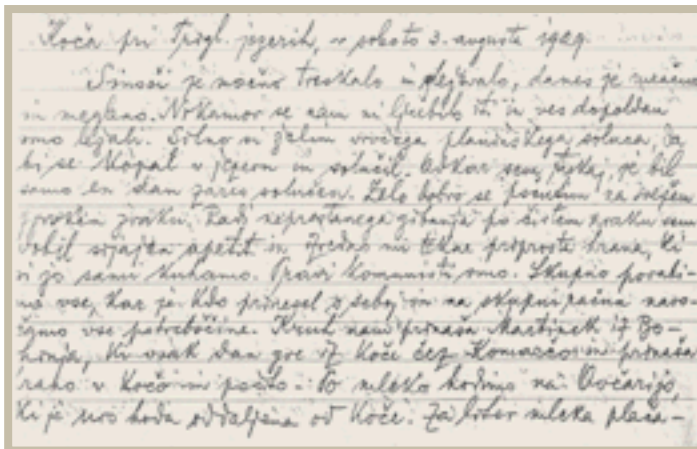
sko bajto pri VI. jezeru. Vendar tu za lenuharjenje ni bilo časa, kajti že zgodaj zjutraj je pred kolibo krepko zadonela profesorjeva pesem budnica: 'Zato pa rečem jaz, najlepša je mladost ...' Kmalu potem smo bili ob lepem vremenu že na poti proti Lepi Špici, Kanjavcu, Bogatinu, Lanževici ali Pršivcu in se pozno popoldne utrujeni in lačni vračali v 'hišico Jesenkovo'.« (Petkovšek 1974: 393, 1975: 14-15). V nadaljevanju piše o »gorskostražarskem« delovanju Jesenka in študentov med bivanjem Pri Jezerih, o samem učinku varovanja Doline Triglavskih jezer pa naslednje: »Kmetje sicer niso imeli pravice do paše, a se zato niso brigali. Menda so imeli služnostno pravico napajati živino v VI. Triglavskem jezeru. Zato so ob ponedeljkih množično gnali živino iz Ovčarije in Lopučnice k Jezerom ter jo konec tedna dobro 'napojeno' in sito odgnali na obe planini. Stanje se je slabšalo in vse do začetka druge svetovne vojne so turisti po stezicah med Hribaricami in Komarčo gazili po kravjeki in nemoteno uničevali planinsko cvetje.« (Petkovšek 1974: 393).

Precej obsežno in podrobno je svoje trinajstdnevno bivanje v »Jesenkovi hišici«, imenovani tudi »Alma mater triglavensis«, od 25. julija do 6. avgusta 1929, v svojem dnevniku opisal tudi Maks Wraber, ki je bil v letih 1926–1930 prav tako Jesenkov študent, vendar profesorja v tistem času pri Triglavskih jezerih ni bilo ni bilo, prišel pa je pozneje.

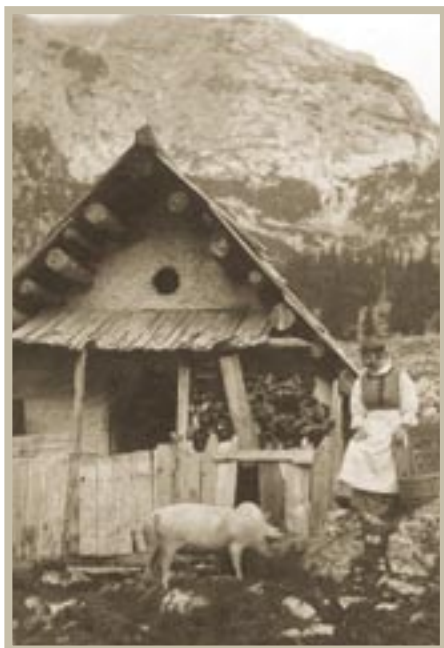
Dvanajstega julija 1932 se je Jesenko čez Komarčo odpravil k svojim študentom, ki so bivali v koči Pri Jezerih. Ker je bil na

Podpisi udeležencev bivanja študentov biologije ljubljanske univerze v »Jesenkovi hišici« nedaleč od planinske kočice v Dolini Triglavskih jezer 26.7. 1929 (iz terenskega zapisnika M. Wraberja).

Zapis 3. 8. 1929 o bivanju študentov biologije ljubljanske univerze v »Jesenkovi hišici« (dnevnik M. Wraberja).

Majerca pred sirarco na Planini Laz – okrog leta 1925.

poti sam, ne vemo, kako je prišlo do usodnega padca. V njegovi bližini so našli utrgan cvet, zaradi česar sklepajo, da se je morda sklonil za kako rastlino in ga je nahrbtnik potegnil navzdol ali ga je prijela hipna omotica (Planina 1960: 156). V dnevniških zapiskih je M. Wraber – po besedah asistenta G. Tomažiča – omenil možnost, da je omahnil zaradi epileptičnega napada. Nezavestnega so prepeljali v ljubljansko bolnišnico, kjer je 14. julija umrl. Pokopali so ga 16. julija na pokopališču v Stari Loki v grob njegovih staršev. Nagrobni kamen, ki ga je zasnoval arhitekt Plečnik, je zdaj v Loškem muzeju. V časniku Jutro so bile 15. 7. 1932 objavljene osmrtnica dekana in profesorskega zbora Filozofske fakultete Univerze kralja Aleksandra I. v Ljubljani, osmrtnica rektorata univerze kralja Aleksandra I. in osmrtnica žalujočih rodbin Jesenko, Gaber, Schroeder,

Tomz in Schiff ter nekrolog, na dan pogreba pa je izšel še en nekrolog s sliko prof. Jesenka v poskusnem nasadu križancev rži in pšenice v ljubljanskem botaničnem vrtu in s sonetom pesnika Antona Debeljaka:

V spomin profesorju Jesenku

*Ti v znanosti si rušil stare zmote,
duha zaklade si nabral si bajne,
prirodi segal drzno v njene tajne,
zanamcem si utiral nove pote.*

*Obhodil si zemljé premnoge kote
in učenik obzirnosti si skrajne
mladeniče gojil v može značajne,
dokler ni prišla bela žena pote.*

*Življenje Tvoje slavospev je delu,
sijal je njega žar na Tvojem čelu,
sijal je mirno s Tvojih blagih lic.*

*Usode krute je bila togota,
ko vso ljubav do gorskih Ti cvetlic
končala sama roža je Mogota.*

V Jutru (20. julija 1932, str. 4) beremo: »Dekanat Poljoprivredno-šumarske fakultete v Zagrebu je poslal v počastitev svojega dekana v letu 1920/21 dekanatu Filozofske fakultete v Ljubljani 400 din za humanitarne namene ljubljanske univerze.«

Na nesrečo na Komarči je spominjal macesnov križ z bronasto ploščo, ki jo je svojemu prvemu predsedniku 20. novembra 1932 na Komarči odkrila Jugoslovanska zimskošportna zveza (Planinski vestnik 32: 271, 1932). Tega znamenja danes ni več.

Prijatelji smučarji so mu leta 1966 odkrili ploščo v ljubljanskem botaničnem vrtu. Na Jesenka spominjajo še Jesenkova ulica v Ljubljani, posestvo Jesenkovo na Barju, spominska plošča na rojstni hiši v Škofji Loki (1976), Jesenkova dendrološka učna pot po Šišenskem hribu, ki jo je v septembru 1986 ob ljubljanskem kongresu Mednarodne zveze gozdarskih raziskovalnih organizacij (IUFRO) odprlo podjetje Rast, in Jesenkova priznanja, ki jih od 1973 na obletnico Jesenkovega rojstva podeljuje Biotehniška fakulteta.

Komaj kdo še ve, da so med obema vojnama načrtovali selitev ljubljanske univerze v Cekinov grad, v katerem je zdaj Muzej novejšje zgodovine Slovenije, obenem z gradnjo inštitutskih stavb, kar bi danes imenovali univerzitetni kampus. Jesenko si je prizadeval za večjo skrb za ljubljanski Tivoli in si zamislil preureditev Šišenskega hriba in Rožnika v botanični vrt. V anonimnem članku, ki je izšel v časniku Jutro 24. julija 1932, beremo: »Z mislijo, da bi se tivolski in rožniški gozdni predeli spremenili v povsem nacionalni, botanični park, sta se že dolgo let bavila mojster Plečnik in pokojni dr. Fran Jesenko, zlasti z idejo, kako naj bi se na najprikladnejši in najnazornejši način oživotvoril v neposredni bližini bodoče univerze pri Cekinovem gradu naraven, domač botanični vrt, kakršnih je sicer prav malo na svetu. Rastlinje bi ostalo tako, kakor v naravi po gozdovih in drugod, samo v večjih skupinah in enotnih družinah, ne izumetničeno, kakor po nekaterih botaničnih parkih v velemestih Evrope. (...) Pokojni Jesenko je že lani začel in letos nadaljeval z nasajanjem domačih rastlin. Mnogi sprehajalci po tivolskih gozdovih pač niso opazili, kako so bile na prikladnih mestih zasajene razne redke rastline in domače ljubke cvetlice, posebno vijolice.« Ti načrti se niso uresničili, čeprav se članek konča s stavkom: »Delo pok. prof. dr. Jesenka, ki je skušal s sajenjem redkih in ljubkih domačih rastlin vzbuditi zanimanje občanov za svojo idejo, se bo nadaljevalo.« Še vedno pa nedaleč od Cankarjevih brez v Tivoliju stoji Jesenkov spominski kamen, ki so ga že devet dni po Jesenkovi smrti, 23. julija 1932, izročili javnosti Jesenkovi ožji prijatelji (Jutro, 24. 7. 1932), leta 1982 pa na pobudo dr. Miha Potočnika in s prostovoljnimi prispevki po načrtu krajinske arhitektke Mojce Kopač obnovila Gozdarski vestnik in Biotehniška fakulteta (T. Wraber 1982).

Jesenkova dendrološka učna pot po Šišenskem hribu v Ljubljani.

Literatura

Kljub razmeroma številnim biografskim zapisom nimamo temeljitega in resnično dokumentiranega prikaza Jesenkovega življenja in dela. Najbolj avtentičen je zapis (1960) Jesenkovega loškega rojaka Franceta Planine (1960), ki je v letih 1920–1925, še v prvem obdobju ljubljanske univerze, na njej študiral biologijo in geografijo. Ta zapis, obogaten z lastnimi spomini na svoja študijska leta (1927–1932) in Jesenkovo delovanje v Dolini Triglavskih jezer, je povzel Petkovšek (1975). O Jesenku je v svojem dnevniku v letih 1926–1930 marsikaj zapisal v tistih letih prav tako njegov študent Maks Wraber, kar je deloma objavil Tone Wraber (2000). Zaradi sočasnosti so upoštevanja vredni zapisi ob Jesenkovi smrti, zlasti v časniku Jutro (1932), v katerem je tedaj deloval umetnostni zgodovinar in časninar Ante Gaber (1883–1954), ki je bil Jesenkov svak.

Vsi drugi zapisi so nastali pozneje. O Jesenkovem življenju in delu, zlasti še na področju genetike žit, je nekajkrat in vestno povzemajoč, delno tudi o drugod navedenih dejstvih, pisal agronom France Adamič (1975, 1979, 1982). Na področju genetike je seveda najbolj kompetenten rastlinski genetik Ivan Kreft (1975, 1983), ki je 1983 analiziral odmevnost in pomen Jesenkovih raziskav tritikale (križancev pšenice in rži).

Doslej še nimamo celovite in res natančno sestavljene Jesenkove bibliografije, saj celo tista, ki je izšla v zborniku ob desetletnici ljubljanske univerze (1929) in ki jo je ver-

Zoisova zvončica

jetno prispeval sam Jesenko, ni popolna in zanesljiva. Povsem tudi manjkajo konkretni podatki o člankih, objavljenih v glasilih Življenje in svet, Kmetovalec ter Sadjar in vrtnar, kakor tudi o nekaj drugih citatih, ki jih še nismo mogli preveriti. Tako to ostaja naloga za prihodnost.

- Adamič, F., 1973: Jesenkova priznanja. Loški razgledi 20: 312-315.
- Adamič, F., 1975: Stoletnica rojstva profesorja dr. Frana Jesenka. Proteus 38: 26-27.
- Adamič, F., 1979: Stoletnica rojstva profesorja dr. Frana Jesenka. Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 4: 245-250. Slovenska matica v Ljubljani.
- Adamič, F., 1982: 50-letnica smrti profesorja Frana Jesenka. Spominski zbornik VDO Biotehniške fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani 1947-1982: 257-260.
- Amon, S., 1989: Gaber, Ante. Enciklopedija Slovenije 3: 173.
- Črnivec, Ž. & al. (uredn.), 1999: Ljubljanski klasiki 1563-1965. J.: 1932: Vseuč. profesor dr. Fran Jesenko se ponesrečil. Planinski vestnik 32: 168-169.
- Jesenko, F., 1926: Kraljestvo Zlatoroga. Triglavski narodni park. Jutro, 30. maja, štev. 122, str. 11-12.
- Kos, F., 1923: Prirodni varstveni park ob »Sedmih jezerih« pod Triglavom. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, B Prirodoslovni del 2-3 (1-4): 65-66.
- Kreft, I., 1975: Genetika novega žita tritikale – od raziskav do uporabe v praksi. Spominski zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani ob stoletnici rojstva prof. dr. Frana Jesenka (1875-1932): 33-39.
- Kreft, I., 1977: Fran Jesenko (1875-1932) and studies on his partly fertile wheat-rye hybrids. Interspecific hybridization in plant breeding, Proc. 8th EUCARPIA Congress, Madrid, Spain: 41-42.
- Kreft, I., 1983: Odmevnost in pomen Jesenkovih križancev pšenice in rži. Proteus 45: 279-280.
- Kreft, I., 1990: Jesenko, Fran. Enciklopedija Slovenije 4: 298.
- Mihelič, J. A., 2005: Prof. dr. Fran Jesenko (1875-1932). Planinski vestnik 105, 1: 59-60.
- Petkovšek, V., 1938: Življenje in delo Rajka Justina. Proteus 5: 148-151.
- Petkovšek, V., 1974: Profesor Fran Jesenko in Triglavski narodni park. Proteus 36: 391-393.
- Petkovšek, V., 1975: Življenje in delo prof. dr. Frana Jesenka. Spominski zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani ob stoletnici rojstva prof. dr. Frana Jesenka (1875-1932): 9-16.
- Planina, F., 1960: Profesor Franc Jesenko. Loški razgledi 7: 151-156. Spominski križ † prof. dr. Jesenku. Planinski vestnik 32: 271, 1932.
- Wraber, T., 1982: Jesenkov spominski kamen – obnovljen. Proteus 45: 151-153.
- Wraber, T., 1987: Jesenkova pot. Proteus 49: 368.
- Wraber, T., 2000: Prvo desetletje (1920-1930) študija biologije na ljubljanski univerzi. Acta Biologica Slovenica 43, 3: 5-20.
- Zgodovina slovenske univerze do leta 1929. Izdal Rektorat Univerze kralja Aleksandra prvega v Ljubljani, 1929.
- * Gaber Ante. Slovenski biografski leksikon 1, 2: 195 (1926).
- * Jesenko Fran. Slovenski biografski leksikon 1, 3: 409 (1928).
- Z zvezdico (*) označene članke je priskrbelo uredništvo Slovenskega biografskega leksikona po avtobiografskih podatkih in drugih virih.

Anton ŠIVIC in Angela PISKERNIK

Anton Šivic

v obdobju med
alpskim varstvenim
parkom in prvim
Triglavskim narodnim
parkom

Stane Peterlin

Angela Piskernik

Mnogi od tistih, ki danes, leta 2006, razpravljajo o spremembi četrto stoletja starega zakona o Triglavskem narodnem parku, najbrž ne vedo, da je imel današnji park dva predhodnika, oba porojena iz velike želje po ohranitvi tistega dela naših Alp, ki je leta 1868 z Dežmanovim in Baumbachovim Zlatorogom vstopil v srednjeevropsko in slovensko zavest kot bajeslovni izgubljeni raj pri Triglavskih jezerih.

Preskočimo obdobje od znane Belarjeve pobude za zavarovanje Doline Triglavskih jezer pred skoraj sto leti do prav tako zgodovinske Spomenice, ki jo je Odsek za varstvo prirode pri Muzejskem društvu za Slovenijo leta 1920 predložil Pokrajinski upravi za Slovenijo. Med štirimi utemeljenimi in podrobno razčlenjenimi naravovarstvenimi zahtevami je bil ponovljen tudi Belarjev predlog. Dva

od predlaganih ukrepov iz Spomenice sta se začela kmalu udejanjati. Prvi – zavarovanje ogroženih rastlinskih in živalskih vrst – že leta 1922, drugi – ustanovitev alpskega parka – pa dve leti kasneje.

Četrtega aprila 1924 so državne oblasti Kraljevine SHS na pobudo Pokrajinske uprave za Slovenijo izdale uradno dovoljenje za izvedbo pogodbenega zavarovanja Doline Triglavskih jezer. Tudi o tem, za tiste čase precej pogumnem in izvirnem dejanju, je bilo v preteklosti že veliko napisanega. Manj osvetljene so okoliščine, ki so pripeljale do uresnitve te pobude, saj se za zdaj opiramo le na objave sodobnikov in drobce dokumentov v arhivu navedenega Odseka.

Med podpisniki Spomenice pa ne najdemo imena človeka, ki je bil nedvomno dejaven pri nastanku prvega parka in ki je v vsem obdobju prve Jugoslavije skrbel za to, da nežna naravovarstvena mladika ne bi usahnila, ampak da bi se okrepila in prerasla v pravi naravni park. To je bil gozdarski inženir Anton Šivic. Morda se ni dal zapisati med avtorje spomenice, ker je bil leta 1919 že v državni službi, na katero je bila spomenica naslovljena. Naša dolžnost pa je poskrbeti, da njegova dejanja ne ostanejo prezrta.

Anton Šivic (1879–1963) je leta 1902 diplomiral na ugledni Visoki šoli za kmetijstvo in gozdarstvo na Dunaju. Kot mlad gozdarski inženir se je zaposlil v državni gozdarski službi na Kranjskem, v novi državi SHS (in poznejši Kraljevini Jugoslaviji) pa je delal v Pokrajinski upravi za Slovenijo in kasneje v upravi Dravske banovine. Najdlje je opravljal naloge gozdarskega inšpektorja in tako je svojo naklonjenost varstvu narave lahko združeval s poklicnim delom. Edini organizirani naravovarstveni dejavnik je bil tedaj Odsek za varstvo prirode pri Muzejskem društvu, ki je po osamosvojitvi naravoslovnega dela prešel v novo Prirodoslovno društvo. Šivic je zgodnjim naravovarstvenim pobudam znal dati pravno obliko in je leta 1922 dosegel sprejetje predpisa o zavarovanju rastlinskih in živalskih vrst ter jam. Za zavarovanje Doline Triglavskih jezer, katere upravljanje je bilo v pristojnosti države, lastniško pa je spadala v Kranjski verski zaklad, so našli izvirno in tedaj edino možno rešitev – zakupno pogodbo. Poglejmo, kaj o tem piše ŠIVIC (1951):

Na pobudo imenovanega Odseka za varstvo prirode je prišlo do sklenitve zakupne pogodbe med Gozdno direkcijo in Muzejskim

Tajajoči led na Jezeru v Ledvici

društvom (Odsekom za varstvo prirode) ter Slovenskim planinskim društvom. S to pogodbo je bila dana podlaga za ustanovitev in ohranitev Alpskega parka ob triglavskih jezerih. Ker je bil za to pogodbo potreben pristanek takratnega Ministrstva za gozdove in rudnike v Beogradu, se je zadeva za več let zavlekla. Ko je končno dne 4. aprila 1924 prispelo iz Beograda pooblastilo, je Gozdna direkcija sklenila pogodbo, ki je bila podpisana dne 1. julija 1924. Podpisali so jo ing. Josip Rustia za Gozdno direkcijo kot zakupodajalko in dr. Josip Mantuani za Muzejsko društvo, dr. Fran Kos za Odsek za varstvo prirode ter dr. Fran Tominšek za Slovensko planinsko društvo (zakupojemalci).

V tej pogodbi so bile označene meje parka in navedene katastralne parcele, ki tvorijo alpski park. Skupna površina je znašala okroglo 1400 ha. Zakupna doba je bila določena na 20 let, t. j. do 1. julija 1944, proti plačevanju pogodbeno določene letne zakupnine.

Naše prvo, čeprav le začasno zavarovano naravno območje je bilo v strokovni javnosti deležno dokajšnje pozornosti. Vse medvojno obdobje so pogodbeniki po svojih močeh skrbeli za izvajanje dogovorjenega varstva in pri tem prihajali v spore z Bohinjci, ki so tam že prej pasli, čeprav uradno za to niso imeli služnostne pravice. Bilo je nešteto poskusov, da bi spore razrešili in park razširili. Najbližje rešitvi so bili leta 1940, ko je bila z uredbo o narodnih parkih dana pravna podlaga za trajno zavarovanje. – Spet berimo ŠIVICA (1951):

Leta 1934. ustanovljeno Prirodoslovno društvo v Ljubljani (pod njegovo okrilje je prišel od Muzejskega društva Odsek za varstvo prirode) je dne 25. oktobra 1940 vložilo na bivšo bansko upravo prošnjo, da naj se naravni alpski park tako razširi, da bi segal od vasi Polje preko Ribnice do studenca pod Studorjem in od tu do izliva v Mostnico, ob Mostnici dalje pa do njenega izvira, od tod dalje na vrh Tosca in Vernarja, od tu pa preko sedla nad Komno do Kredarice in na vrh Triglava, dalje po takratni državni meji, po grebenih naokoli do Črne prsti in od tod po vzhodnem pobočju Lisca do vasi Polje. – Ta predlog ni bil obravnavan, ker bi bil v celoti težko izvedljiv. Saj je šlo za številne kmetijske parcele

in tudi za gospodarske gozde Kranjskega verskega zaklada, ki so se stalno izkoriščali po obstoječih gospodarskih načrtih. Ves predlog bi bil moral obravnavati takratni Banovinski odbor za varstvo prirode, ki pa je po okupaciji obenem z banovino prenehal z delovanjem.

Kot odličen gozdarski strokovnjak in visoko usposobljen državni uradnik je omenjeni banovinski odbor vodil Anton Šivic kot njegov podpredsednik (formalni predsednik je bil ban). Čeprav iz Šivičevih objavljenih del ne izvemo, odkod izvira njegova zavzetost za varstvo narave, lahko po njegovih metodah in slogu, s kakršnim je utemeljeval naravovarstvene predloge, sklepamo, da se je v času šolanja na Dunaju seznanil s srednjeevropsko naravovarstveno šolo Huga Conwentza in jo usvojil. Pri delu in ocenjevanju predlaganih pobud je bil zmeren realist. Nekaterim gorečnejšim naravovarstvenim sodobnikom se je dostikrat zdel suhoparen uradnik, ker se je skliceval na predpise in zagovarjal red. O tem govori tudi naslednji primer. Zavarovano ozemlje Doline Triglavskih jezer ni nikoli imelo ustaljenega uradnega imena. Mate HAFNER (1925) ga imenuje Alpski varstveni park, Šivic pa navadno Alpski prirodni (ali naravni) park. Jesenkovega simbolnega poimenovanja Triglavski narodni park, ki je bilo že pred drugo svetovno vojno, pa tudi po njej v javnosti zelo priljubljeno, Šivic ni nikoli sprejel. Najbrž zato, ker vse do leta 1981 ni ustrezalo geografski stvarnosti. Vsi, ki so prihajali z njim v stik, pa so spoštovali Šivičevo izjemno delavnost, vztrajnost, natančnost in vero v poslanstvo varstva narave.

Še pred vojno (leta 1940) se je Anton Šivic upokojil, vendar se je leta 1944 odzval vabilu novonastalega Prirodoslovnega muzeja in sprejel članstvo v Posvetovalni delovni skupini za varstvo prirode. Na tem položaju, ko je bil dejansko v službi okupatorjeve pokrajinske uprave, je v zborniku Prirodoslovna izvestja objavil za vojne razmere neverjetno pogumen članek Domovinski prirodni spomeniki, prvi inventarni popis varstva potrebnih naravnih območij in objektov »naše ožje in širše domovine« (ŠIVIC, 1944). V tem seznamu, ki je bil najbrž na grobo pripravljen že pred vojno in ga je pred objavo le delno prilagodil vojnim razmeram, je tudi Alpski prirodni park, kakor ga je določala zakupna pogodba. Iz vsebine članka razberemo, da je z »ožjo domovino« mislil ozemlje predvojne Dravske banovine, ki je bila tedaj okupirana, razkosana in razdeljena med tri države. Stavek »Zelo pa pogrešamo

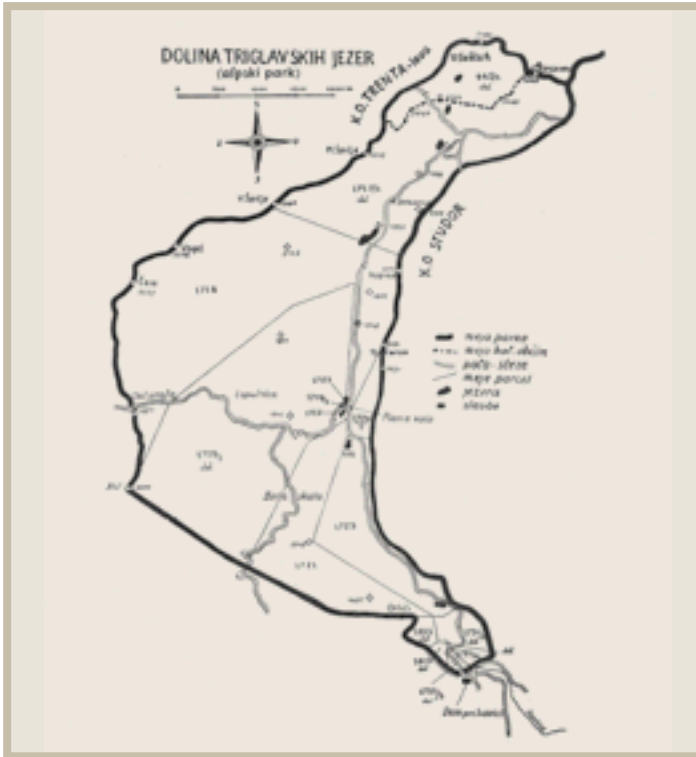
podatkov iz južnih krajev slovenske zemlje, iz operacijskega področja Jadranskega primorja« pa kaže, da je pod »širšo domovino« mislil na Slovensko primorje, ki je bilo tedaj formalno še del italijanske države. Nepojasnjeno ostaja, kako je okupatorjevemu nadzoru ušlo v objavo besedilo, ki poleg prej navedenih političnih odklonov tudi krajevna imena s Štajerske in Gorenjske piše samo v slovenski obliki, kar je bilo v tisku prepovedano.

Julija 1944, v času nemške okupacije, se je 20-letna pogodba o zavarovanju prvega parka iztekla. Danes vemo, da zakupne pogodbe tudi v primeru, če ne bi bilo vojne, ne bi bilo mogoče samodejno podaljšati. Leta 1939 je namreč Gozdna direkcija izgubila upravljalvske pristojnosti nad Dolino Triglavskih jezer. Takrat je vsa posest Kranjskega verskega zaklada prešla v last ljubljanske škofije in pogajanja bi bilo treba začeti z novim posestnikom.

Ko je po koncu druge svetovne vojne nova slovenska oblast ustanovila Zavod za varstvo in znanstveno preučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti, je njegov referat za varstvo narave kot častna referentka še vedno vodila ravnateljica Prirodoslovnega muzeja Slovenije – to mesto so po vrnitvi iz taborišča Ravensbrück dodelili dr. Angeli Piskernik – za pomoč pa so spet naprosili izkušenega Antona Šivica. Kot

Zaledenelo Dvojno jezero v zgodnji zimi.

Predlog obnovljenega Alpskega varstvenega parka, kot ga je pripravil Zavod za spomeniško varstvo LRS (Anton šivic) leta 1950/51. Predvojni park naj bi razširili z delom Komarče in povirjem Savice. Ta predlog je deset let kasneje (1961) postal osnova za razglasitev prvega Triglavskega narodnega parka.

honorarni referent je delal v zavodu od leta 1947 do 1954. Z njemu lastno zavzetostjo je takoj po prihodu nadaljeval zaradi vojne dvakrat pretrgano naravovarstveno delo. Nedvomno je njegova zasluga, da smo po letu 1949 v Sloveniji dobili prva zakonsko zavarovana naravna območja (Rakov Škocjan, Martuljek, Blejski otok, Mala Pišnica, Robanov kot itd.). Med glavnimi in še neizpolnjenimi nalogami pa je bila obnovitev zavarovanja za Dolino Triglavskih jezer. Kako temeljito se je Šivic lotil tega dela, izvemo iz članka O Alpskem naravnem parku pri Triglavskih jezerih, ki ga je objavil v *Proteusu* (ŠVIC, 1951) in na katerega smo se že sklicevali. V njem nam kot živa priča podaja kronološki pregled vseh dogodkov in prizadevanj, od Belarjeve pobude, obdobja med obema vojnama do stanja v letu 1950. Šivic je verjel, da je obnovitev in pravno zavarovanje nekoliko razširjenega predvojnega parka utemeljeno in možno, čeprav je bil realist: »Podoba je, da bo še dolgo trajalo, preden bo dana možnost, da se alpski naravni park pri Triglavskih jezerih uspešno zaščiti in privede svoji svrhi,« je zapisal. Pripravil in javnosti ponudil pa je tudi osnutek zavarovalnega akta po tedaj veljavnem republiškem zakonu o varstvu kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti iz leta 1948. Njegove sklepne besede,

da je »namen Referata za varstvo prirode in vseh činiteljev, ki zagovarjajo zavarovanje našega edinstvenega alpskega parka, najbolj razviden iz osnutka za zaščitno odločbo«, zaokrožajo več kot tridesetletna Šivičeva prizadevanja za ustanovitev pravega parka. Predlog zavarovalnega predpisa je Šivic pospremil tudi s pregledno karto, ki je bila opremljena z vsemi potrebnimi podatki o mejah, parcelah in lastništvu. S tem je bila dana vsa potrebna dokumentacija, ki je bila deset let kasneje temelj za pravno razglasitev Triglavskega narodnega parka.

Šivičevo predvojno naravovarstveno delo je po drugi svetovni vojni z vsem zanjo značilnim žarom nadaljevala dr. Angela Piskernik (1886–1967). Njeni karizmatični osebnosti in izjemno vsestranskemu delovanju je bilo lani (2005) posvečeno posebno strokovno srečanje s številnimi referati, zato bomo njeno življenjsko pot predstavili le z glavnimi mejniki. Koroško Slovenko, rojeno v Lobniku nad Železno Kaplo, sta poleg narodne zavednosti, nedvomno široke nadarjenosti in posebne zavzetosti za naravoslovje odlikovala tudi močna volja in pogum. Kot prva Slovenka je bila leta 1914 na Dunaju promovirana za doktorico znanosti. Nekaj let zatem se je znašla kot narodna aktivistka v pripravah na koroški plebiscit leta 1920. Zapustiti je morala Koroško, potem pa je bila njena življenjska pot kar se da razgibana, njeno delo pa – ne vselej po njeni volji – zelo raznoliko. Bila je kustosinja v Narodnem muzeju, botaničarka, srednješolska učiteljica, publicistka na narodnostnem, naravoslovnem, leposlovnem in ženskem področju, avtorica slovarjev in botaničnih priručnikov in še marsikaj. Že kmalu po ustanovitvi je postala članica in nato odbornica v Prirodoslovnem društvu, kjer se je seznanila tudi s prizadevanji Odseka za varstvo prirode, čeprav je v društvu takrat opravljala druge naloge. Nacisti so jo leta 1943 poslali v koncentracijsko taborišče Ravensbrück, smrti sta jo rešili njena trdna volja in odporna narava. Ko se je za silo okrepila, je leta 1945 postala ravnateljica Prirodoslovnega muzeja Slovenije in tam se je po položaju spet srečala z varstvom narave, njen operativni sodelavec pa je postal Anton Šivic. Ko je z upokojitvijo leta 1955 kot honorarna referentka prešla na Zavod za spomeniško varstvo LRS, je tam nadaljevala Šivičevo delo – tudi prizadevanja za obnovo zavarovanja Doline Triglavskih jezer.

Varstvo narave je bilo zadnje delovno področje, ki je Angelo Piskernik doletelo že v zadnjem življenjskem obdobju, vendar je vanj vnesla toliko poleta, energije, širine in svežine, da so

Kartna skica predlaganega Triglavskega narodnega parka, kakršnega je leta 1959 obravnavala, vendar pa ne sprejela Republiška komisija za narodne parke; narisal jo je član komisije dr. Jan Carnelutti. Znotraj parka sta bili predlagani dve strožje zavarovani območji: Dolina Triglavskih jezer in Bohinjsko jezero z bližnjo okolico.

jo povojni rodovi poznali predvsem kot naravovarstvenico. Ker je bila dejavna tudi v mednarodnih (IUCN, CIPRA) in uglednih evropskih organizacijah (Verein Naturschutzpark), je bila dobro seznanjena s takrat novimi tokovi na področju varstva narave. Kmalu je spoznala, da mali park v Dolini Triglavskih jezer ni tisto, kar naj bi bil pravi narodni park. Obudila in dopolnila je pobudo o razširitvi zavarovanja na Bohinj in Fužinarske planine, ki jo je Prirodoslovno društvo leta 1940 predložilo banovinski upravi. Leta 1959, ko je bil sprejet poseben zakon o narodnih parkih, je Zavod za spomeniško varstvo LRS ob podpori številnih uglednih organizacij in znanstvenih ustanov pripravil nov predlog bistveno povečanega parka, ki je prvič zajel vrh Triglava in segel na soško stran do planine Zapotok. Republiška komisija za narodne parke je leta 1960 predlog sicer obravnavala, vendar se ga ni upala podpreti. Sklenila je, naj se uzakoni le zavarovanje Doline Triglavskih jezer z delom Komarče in slapom Savica in dr. Miha Potočnik je dobil mandat, da to nalogo izpelje. Tako smo leta 1961 dobili 2000 hektarov velik Triglavski narodni park, čeprav brez Triglava.

S tem dejanjem so bila uzakonjena polstoletna prizadevanja, ki so se začela z Belarjevo pobudo, nadaljevala z delom »spomeničarjev«, Odseka za varstvo prirode, Šivica in mnogih drugih, Angele Piskernik pa niso povsem zadovoljila. Navdušeno je v domači (PISKERNIK, 1961; 1962) in tuji javnosti vse do konca življenja poročala o našem prvem narodnem

parku (PISKERNIK, 1964; 1967), vedno pa je na koncu dodala, da je to le korak k pravemu Triglavskemu narodnemu parku. Doživela je še priznanja za naravovarstveno delo, ki sta ji jih dala naša država in mednarodna javnost, uresničitve in dopolnitve njenih načrtov leta 1981 pa ni dočakala.

Literatura

HAFNER, M., 1925: Alpski varstveni park v dolini sedmero Triglavskih jezer (s karto V. Bohinca). – Geografski vestnik 1. – Ljubljana.

PISKERNIK, A., 1961: Triglavski narodni park. – Naši razgledi, 26. avg. 1961. – Ljubljana.

PISKERNIK, A., 1962: Zgodovina prizadevanj za ustanovitev Triglavskega narodnega parka. – Varstvo narave 1. – Ljubljana.

PISKERNIK, A., 1964: Der Triglav-Nationalpark in den Julischen Alpen. – Naturschutzparke 34. – Stuttgart-Hamburg.

PISKERNIK, A., 1967: Jahrzehnte dauernde Bemühungen um den Triglav-Nationalpark. – Stiftung F.V.S. zu Hamburg – Van Tienhoven Preis 1967.

ŠIVIC, A., 1944: Domovinski prirodni spomeniki. – Prirodoslovna izvestja 1. – Ljubljana.

ŠIVIC, A., 1951: O Alpskem naravnem parku pri Triglavskih jezerih. – Proteus 13. – Ljubljana.

*Mejna tabla Triglavskega
narodnega parka iz leta
1961*

Dr. Miha POTOČNIK

ob 25-letnici
veljavnosti zakona
o Triglavskem
narodnem parku

Tomaž Banovec

Uvod

Ne želim in ne morem v popolnosti predstaviti življenja tako kompleksne in pomembne osebnosti, kot je bil dr. Miha Potočnik. Premalo je bilo časa in tudi znanja za tako delo ni dovolj! Faktografska gradiva v zvezi z delom Mihe Potočnika so razpršena po različnih institucijah, kar velja tudi za to, kar je pomembno za njegovo delo pri snovanju in pripravi zakona o TNP in njegovega začetnega izvajanja. Za pisanje temeljite študije ali monografije o njem je mogoče še nekoliko prezgodaj, za zbiranje gradiv in postavljanje vprašanj njegovim sodobnikom pa že dokaj pozno. Mogoče je naloga dokumentalistov, strokovnjakov v TNP-ju ali predmet zunanjenja naročila. In to ne velja samo za Miho Potočnika.

Omejil sem se na krajši opis njegovega izredno polnega življenja, ki ga je logično pripeljalo tudi do vodilnega člana ekipe, ki je pripravljala in v začetku izvajala sedaj že 25 let veljavni Zakon o Triglavskem narodnem parku. V drugem delu pa opisujem posamezne še tudi nedokumentirane misli in ocene dogodkov pred 25 leti in tudi osebnih pogovorov iz tega časa. Predvsem pa je treba napisati nekatera njegova manj znana stališča in družbeno okolje, v katerem je zakon nastajal. In seveda na koncu na kratko ponavljam nekatera njegova pričakovanja z začetka devetdesetih let.

Miha Potočnik, življenje

Življenje Mihe Potočnika je glede na čista dejstva dokaj dobro opisano¹. Tudi precej njegovih sodobnikov in prijateljev še vedno lahko veliko pove o njem. Sam je tudi precej povedal in napisal o sebi in svojih v Posušenem rožmarinu, ki je izšel po njegovi smrti. V uvodu v to knjigo skuša odgovoriti na vprašanje: Zakaj hodim v gore? To je esej ali razprava o temi, ki je tudi še med nami vedno malo neotipljiva, nedokončana, a vendarle vedno znova izziva. Potem pa ugotovi in v motu zapiše: »Dobri ljudje, če hodijo v gore, postanejo še boljši. Slabi ljudje so v gorah še slabši. Gore stopnjujejo dobro in slabo«. Dodamo lahko, da slab človek tako ne hodi pogosto v gore, in tako je bilo Mihovo življenje med množico planincev – dobrih ljudi, prav prijetno in ob koncu življenja je dejal in napisal, da je bilo njegovo življenje čudovito in da mu v večini ničesar ni žal.

V tem delu je opisal svojo tudi svojo mladostno zaletavost in trmo. Uredniku Planinskega vestnika je dal v tisk članek – svoj prvi spis o gorah – in pribil: »Objavite v Planinskem vestniku vse, kot je napisano, in ne popravite niti besedice ...« Tomišek, tedanji urednik, mu je pisno odgovoril: »Objavil bom vaše sestavke za katere zahtevate, naj jih ne popravljam, spreminjam. Moram pa vam sporočiti, da mnogi starejši planinski pisatelji pišejo in naravnost prosijo, naj jim to in ono dopolnim, popravim, spremenim in hvaležni so mi za

¹ Andrej Brvar; Enciklopedija Slovenije

Potočnik Miha (Belca, 29. 9. 2007 – Ljubljana 28. 10. 1995), alpinist, gorski reševalec (planinec, lovec). Študiral je pravo v Ljubljani (1927–33) in bil v 1933 promoviran. Kot odvetniški pripravnik in nato kot odvetnik je 1935–1941 delal na Jesenicah, leta 1942 je bil interniran v Dachau, nato konfiniran na Koroškem. Po vrnitvi 1944 je odšel k partizanom in bil član pokrajinskega odbora OF za Gorenjsko. V letih 1945–47 je bil direktor Železarne Jesenice. 1947–53 je delal v vladi LRS. Med drugim kot pomočnik ministra za komunalne zadeve, nato je bil do 1963 republiški poslanec in tajnik skupščine SRS. 1963–75 sodnik Ustavnega sodišča SRS in nato do 1984 član sveta republike in svetovalec skupščine SRS.

Preplezal je številne stene in grebene v domačih in tujih gorah, vodil alpinistične odprave v Zahodne Alpe, Kavkaz in Pamir. V navezi z Jožo Čopom in Stanetom Tomiškom (pozneje poimenovani zlata naveza) je pred 2. svetovno vojno preplezal veliko prvenstvenih smeri. Vodil je jeseniško podružnico Turističnega kluba Skala. Od 1927 je bil gorski reševalec; 1952–65 je vodil komisijo za Gorsko reševalno službo pri PZS. V letih 1965–79 je bil predsednik PZS, nato častni predsednik. Bil je soustanovitelj mednarodne zveze gorskih reševalcev (IKAR) in pobudnik za ustanovitev Triglavskega narodnega parka (ter prvi predsednik sveta TNP-ja). Najzanimivejše ture je opisal v Planinskem vestniku ter knjigi Srečanja z Gorami (1968). Z Evgenom Lovšinom in Stankom Hribarjem je napisal monografijo Triglav, gora in simbol (1978). Prejel je Bloudkovo nagrado in srebrni častni znak svobode Republike Slovenije.

Dodatek (Tomaž Banovec)

Po smrti je izšla njegova knjiga Posušeni rožmarin. Bil je med pobudniki: za izgradnjo triglavskih žičnic, za postavitev spomenika štirim srčnim možem v Ribčevem laz, za obnovo Triglavskega doma na Kredarici, za čezmejna planinska sodelovanja s Koroško in Furlanijo-Julijsko krajino, za sodelovanja z zamejskimi Slovenci in njihovimi planinskimi društvi in na mnogih drugih področjih.

to. Storil bom to kar zahtevate.« Tako je Miha sam opisal svoj mladostni značaj in večkrat povedal to zgodbo, posebej takrat, ko smo mlajši razmišljali in ravnali podobno kot on v zvezi z objavljanim in tudi na drugih delovnih, pravnih, planinskih in naravovarstvenih področjih. Vendar je kar nekaj tega mladostnega – rekel je gorenjskega ali dolinskega – mislil je na tisti del Zgornje Doline z Belco, Dovjem ter Mojstrano – v njem tudi ostalo.

Drugo leto bo sto let od tega, ko je bil pri Smrčarjevih na Belci rojen Miha. Bilo je na dan svetega Mihola in dobil je svetnikovo ime. Domačija, v svojem tedaj že bogatem trdnem gabaritu, še stoji. Njegov brat je še dolgo gospodaril v tem kraju. Miha je bil bister in zvedav otrok, šole mu niso delale težav. Pogosto je govoril tudi o Aljažu, ki ga je učil »veronauk« in ga kasneje že večjega in odraslega spraševal, kako je bilo v nedeljo v gorah. Pomagal je pri tedanjem gorskem kmetovanju, potepal se je po gorah in predvsem brezpotjih, rad je imel visokogorski lov in seveda plezanje. Že od 1927 pa je bil gorski reševalec. Vsega tega iz mladosti je bilo veliko in večina je zapisana. Odnos do narave in etnografskih posebnosti je bil značilen za

*Miha Potočnik - razvitje
skalaške zastave na vrhu
Triglava - 1934*

tisti čas, danes manj razumljiv. Takrat so jo predvsem še osvajali in modernizirali, danes jo ohranjamo.

Pravo je študiral in končal (1927–1933) v Ljubljani in promoviral v 1933. Že takrat je bil močno družbeno angažiran, predvsem pa si je prizadeval nemškemu plezalcem v naših gorah vzeti dotedanji primat. Ni bil sam! Bili so predvsem njegovi prijatelji skalaši. Po pripravi je kot samostojen advokat na Jesenicah v letih 1935 do 1941 organiziral delo v jeseniški podružnici Turistovskega kluba Skala. Dobra pravna izobrazba in drugo znanje sta mu bila trdna podlaga za pisanje dobrih planinskih člankov in za močno družbeno organiziranost. S prijatelji skalaši je pomagal pri postavitvi križa na Škrlatici in se tudi drugače intelektualno močno angažiral. Tudi pri dveh Badjurovih »umetniških« filmih je sodeloval, v enem celo kot glavni igralec.

V tem času se je tudi poročil, pred tem sta s soprogo v steni podpisala posebno predporočno pogodbo! S Hildo sta imela dva otroka, hčer in sina. Bili so srečna družina.

Seveda je zato v 1942 delil usodo angažiranih razumnikov in Nemci so ga internirali v Dachau. Pomagala ni niti intervencija Juliusa Kugyja, s katerim sta se poznala in prijateljevala ne glede na starostno razliko. Mogoče je bila pomoč v tem, da so ga iz taborišča »konfinirali« na Koroško. Od tam je šel leta 1944 v partizane in postal član pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte za Gorenjsko. Večkrat nam je govoril o svoji sreči in nesreči dela tovarišev, ko so se v nemški ofenzivi razdelili na dve koloni in on ni bil v tisti, ki je v nesrečni zimi tragično končala na Poreznu ali kasneje pod njim. Zato je bil skoraj vedno na vseh zimskih in drugih spominskih pohodih.

Svoboda ga je določila za prvega poveljnega direktorja Železarne Jesenice. V času 1945–1947 je poleg železarne obnavljal še delo v Planinskem društvu Jesenice in sodeloval v krepitvi gorske reševalne službe. Nasploh je bilo v tem času dejstvo, da so ob novih in starih tovarnah rasla planinska društva ob močni podpori tovarniških vodstev. In na Jesenicah je bilo tudi tako. Poveljna generacija jeseniških alpinistov je nadaljevala delo, ki so ga že pred tem začeli skalaši, in sledila trojici plezalcev, poimenovanih zlata naveza: Čopu, Potočniku, Tominšku. Velik del tega je prispeval tudi Miha Potočnik. Plezanje in planinstvo sta postala množična tudi med jeseniškimi železarji.

Potem so ga poklicali v Ljubljano. V vladi Ljudske republike Slovenije je delal kot pomočnik ministra za komunalne zadeve. Z vojnimi in drugimi prijatelji je nadaljeval planinske aktivnosti in tudi plezal. Gore, šport po novem, so za skoraj vse življenje, je večkrat dejal in tudi ravnal tako. Ko je postal republiški poslanec leta 1963 in kasneje tajnik Skupščine SRS, je lahko veliko pomagal pri delu planinskih organizacij in v drugih telesih. Pred tem ga je delo na področju komunalnih zadev usmerilo že takrat k poznavanju okoljskih problemov, ki jim tedaj še niso rekli tako in so jih razumeli takratnemu času primerno. Pravilo tedaj je bilo: pomembnejša je oskrba in množično zadovoljevanje izkazanih potreb prebivalcev, kot pa razumevanje in predpostavlanje možnih, – tudi neugodnih posledic.

V tem času je po znanem sporu zaradi načina reševanja bratov Uršič z majskega plezanja v Špiku nastal spor med

jeseniško centralo Gorske reševalne službe in kritiki načina reševanja. Nekateri odlični jeseniški reševalci so izstopili in Potočnik je prevzel preseljeno komisijo za Gorsko reševalno službo v Ljubljano. Začel je z njenim utrjevanjem in širitvijo v Sloveniji, z mednarodnim vključevanjem in povezovanjem in dal pobudo za ustanovitev IKAR-ja, mednarodne reševalne organizacije. Potočnik in njegovi reševalci so pomagali tudi pri postavljanju gorskih reševalnih služb v Jugoslaviji. Po odhodu predsednika PZS Fedorja Koširja je Miha Potočnik po dolgotrajnem prepričevanju prevzel vodstvo Planinske zveze Slovenije. Štirinajst let, od 1965 do 1979, je bil na tej funkciji. Med drugim je pospešil mednarodno sodelovanje v UIAA, spodbujal sodelovanje treh dežel, odpiranje sicer zastraženih gora in imel še več podobnih velikih idej. Z veseljem je funkcijo odložil po tem, ko smo Slovenci tedaj še kot Jugoslovani osvojili Mount Everest po grebenu med Tibetom in Nepalom. Njegova tiha, ali bolje, polglasno izrečena želja je bila – biti predsednik še takrat, ko bo velikan osvojen. In je bil – z velikim veseljem je bral poročilo o uspehu na svoji zadnji Skupščini PZS. Odpravam in dokazovanju potreb po njih v družbi in organizaciji je posvečal veliko pozornosti. Nekaj jih je tudi vodil v Zahodne Alpe (pred drugo vojno), v Pamir in na Kavkaz. Tudi kasneje je kot poslanec in ustavni sodnik ter član Sveta republike nadaljeval z delom in nasveti planinskim prijateljem in mladim. Po odložitvi funkcije je imel kot častni predsednik še vedno dovolj časa in tudi možnost pobude.

Vedno pa je rad odhajal v Julijce, s prijatelji, z vrstniki in tudi z množicami. Planinstvo je bilo še množično in to niti ni bilo tako težko. Bili so časi, ko je bilo dragega vrhunskega športa manj ali je bil bolj poceni, bilo je več mladine kot danes ter precej drugih dobrih razlogov za to. Gorsko naravo je razumel, znal živeti z njo in posebej je razumel posebnosti dela in življenja ljudi v gorah in pod njimi. Seveda vse v časih, ki niso taki kot današnji. Ko ni bilo avtov, ko je še vozil vlak do Reteč, ko so alpinisti in planinci sedali utrujeni in srečni na nočne vlake, ki so vozili delavce na Jesenice in Kranj na »tretji« štih ali z drugega. Ta romantika ni bila popolnoma izbrisana iz njegove zavesti.

Še o odnosu ali njegovi strasti do lova. Bil je visokogorski lovec, kot je napisal in tudi večkrat povedal. Vendar je na koncu gledal bolj skozi daljnogled kot streljal, filozofsko se je ravnal po načelu, napisanem tudi v OZN, da je dejavnost lova

potrebna in smotrna tam, kjer je treba zaščititi ljudi in njihova življenja, jih včasih tudi prehraniti in zaščititi letino pred divjimi živalmi. Pri tem mu ni bilo tako pomembno, ali to funkcijo izvršujejo za to plačani državni uslužbenci za plačo in uradni način ali pa da se odstrel izvaja »komercialno«, a še vedno na uradni način. Del tega smo kasneje slišali še v drugih okoljih in dialog še ni končan.

*Miha Potočnik kot
planinski funkcionar*

Pri spoznavanju okoljskih problemov je Miha rasel in se tudi učil. Tudi na napakah. Bil je med tistimi, ki so se uprli energetske cevi iz Bohinjskega jezera v dolino Bače, potem pa je bil še proti zavezitvam za potrebe kobariške elektrarne in posredno više zgoraj ob Soči. Dialogi niso bili vedno prijetni. Med drugim se je udeležil enomesečnega vodenja po naravnih parkih v ZDA, bil je v parku Yosemite in doživel veličastnost zaščitene pokrajine, organizacijo obiska parka, režim gospodarjenja in vsega drugega. Veliko je pravil o tem in veliko bral o nadaljevanju različnih varovanj. In gojil je veliko idejo o velikem Triglavskem narodnem parku.

Učil se je tudi doma in na opremi gora za prebivalstvo. Bili so časi, ko je pisalo v Krmi in še kje: »Triglavske žičnice jutri.« Ni bilo lahko, veliko ni bilo jasnega in malo dokončnega. Vsi naj bi radi smučali, sneg je bil na oni strani Karavank in Dolomitih,

vendar za devize in zelo drag. Planinski avtorji, med njimi tudi prof. Avčín, so pisali o čudovitih smučarskih turah na Kaninskih in Triglavskih podih o neverjetnih možnostih in razgledih. Na koncu je zadeva pristala pri planincih. Miha je prevzel pobudo. Pri tem je govoril o pogorelem skalaškem domu na Rjavi skali pod Voglom in njegovi potrebni obnovi. Ta je sicer že potekala. Prišlo je programsko naročilo PD Ljubljana Matica za novi Triglavski dom na Kredarici, ki ga je sopodpisal. Soglasja k temu dejanju ni bilo veliko. Še več, nekateri ekološko ozaveščeni in drugače misleči posamezniki planinci so zadevi oporekali. Naročeni in izdelani so bili projekti na podlagi vsebin iz programa. Projektanti so delali vse po programu. Ker pa ni bilo naročeno, da naj ima novi planinski dom dovolj vode za potrebe tedenskega bivanja smučarjev, kanalizacijo in ustrezno gretje, tega niso predvideli. Narisali pa so vse žičnice tudi vlečnice. Sekretarka za urbanizem je opozorila na to takrat že novo vodstvo Planinske zveze Slovenije in vse stvari so šle v koš. Preveliko in predrago, ekološko in ekonomsko in drugi razlogi. Tudi žičnice, čeprav po zakonu dovoljene kot tovarne, so bile narisane preveč večnamensko (mogoče kasneje še za osebe).

Zadevo je rešil Gregor Klančnik in Miha mu je stal ob strani tudi za preoblikovano rešitev. Torej, tudi učil se je in mi z njim. Tudi po velikih dogodkih in osamosvojitvi se je strinjal z idejami, javno pa se do tega ni opredeljeval. Vendar je pričakoval obnovljeno zakonodajo za ureditev parka.

Triglavski narodni park in Miha Potočnik – izbrani odlomki in misli

Ob 25-letnici veljavnega zakona o TNP se lahko vprašamo, kako da zakon še ni spremenjen ali dopolnjen razen v znanih, deloma vsiljenih vsebinah in po drugih zakonih.

Ideja in priprave za uzakonitev in zaščito tega območja je stara, ni samo Potočnikova in jo bodo obravnavali drugi. Pred tem smo imeli zavarovano ožje območje Triglavskih jezer in Martuljški gozdni rezervat. In še nekaj drugih posameznosti. Urejali smo kartografijo in zbirali podatke. Dolina sedmerih jezer, prevedena iz »Siebenseen« v Sedem jezer, ali Jezerska dolina je postala Dolina Triglavskih jezer. Tudi Miha je kriv za to. Trmasto je vztrajal prav pri tem in Planinska kartografija je takrat določala tudi toponime in včasih celo višino. Se še

spomnite stare in nove višine Triglava (2863 na 2864)? Ta kartografija je bila tudi podlaga za določanje razmejitev v TNP-ju kasneje. Novih (sedaj že starih) razlogov za uzakonitev sedanjega TNP je bilo kar veliko.

Razlogi so bili naravovarstveni, varovanje kulturne dediščine, zgledi v tujini, povečan obisk v gorah in drugi problemi. Ti so bili znani od prej in od drugod. Bistveno – bolje pravi povod – za akcijo pa je bilo agresivno poseganje urbanizacije v te gorske predele, industrializacija, odhod mladih iz kmetij v mesta in tovarne, nastanek polkmečkega ali podelavskega kmečkega gospodarstva in zapuščanje visokogorskega kmečkega gospodarjenja. Tak je bil proces v vseh Alpah. Deloma ga zadržuje Švica ob ogromni pomoči tistim, ki še vztrajajo. Ko so zgradili ceste in druge gozdne prometnice na planine ob predpostavki ohranjanja gorske paše in lažjega dela za planšarje in sirarje, so z njimi omogočili dostopnost do senikov in drugih pomožnih objektov. Spremembe namenov teh objektov je bilo treba tudi ustaviti. Vsaj mislili smo tako in Potočnik tudi, da bo to doseženo z dovoljenimi dejavnostmi. Bilo je več drugih strategij, nekoliko so se prepletale in včasih so bile tudi konfliktne. Podporo za to ohranjanje starega in nedovoljenih posegov je potrdila tedanja visoka politika in Miha Potočnik je v zvezi s tem komuniciral tudi z Edvardom

*Zgornji del Doline
Triglavskih jezer -
pogled izpod Hribaric*

Kardeljem. Ta je bil poseben obiskovalec in ljubitelj tega območja. Kot častni predsednik Planinske zveze Slovenije in član Sveta republike je imel dovolj časa in avtoritete, energije za obsežno delo pri organizaciji priprave zakona. Formalni predlagatelj zakona pa je bil Republiški sekretariat za urbanizem in sekretar Boris Mikoš. Sodelovalo je veliko strokovnjakov in izhodišča so bila dokaj kompromisna. Potočniku izkušenj pri organizaciji potrebnih dogodkov in obvladovanju političnih in strokovnih teles v tedanji tridomni skupščini in v SZDL ni manjkalo. Posamezne stroke so se že zavedale pomena zavarovanja in se soočale s problemom na novo izumljenega »indijanstva« ali rezervatov, na kar naj bili obsojeni ljudje iz dolin pod gorami, kjer naj bi prišle v parkovni režim.

Razprave v strokovnih organizacijah, na lokalnih zborih in v tisku so bile tudi zelo kritične in obljube kar velike. Nacionalni park vzpostaviti v tako po človeku oblikovanem ali antropogeniziranem območju je bilo povsod težko, sploh pa v krajih, kjer je bil še živ spomin na staro poselitev Trente, na ovčerejo in sirarstvo, na fužinarstvo in podobno. Južni del parka je drugače dihal že takrat, oddaljenost od centra je bila velika (kot je še danes), še vedno nismo vedeli, kako pomagati kmetijstvu, ki je umiralo še brez današnjih evropskih pomoči, evropske kmetijske politike in ustreznih podpor iz Nature 2000 ipd. Standardi IUCN še niso bili dokončni, sploh pa še ne sprejeti. Zato je bilo marsikaj lahko improvizirano in začasno dovoljeno in obljubljeno. Predvsem pa je bilo predlagateljem na voljo »premalo« sicer potrebnih trdih podatkov o lastninah, prebivalstvu in njegovi strukturi in o podobnem.

Urbaniziran »napad« na planine in prodaje senikov in stanov za nekakšen skrit in drugačen namen je bil tedaj že nekaj običajnega. Gozdovom pri nas odvezamemo les na način, ki predpostavlja izbirno sečnjo in odvoz posekanega in potrebuje temu ustrezne dobre gozdne ceste. Te pa so hitro postale večnamenske. Cesto v Martuljek ali gozd nad njim je bilo komaj mogoče ustaviti. Še danes je to možno, vlake upravičujejo prav z načinom odvzema lesa iz gozdov in dovoljenimi dejavnostmi. Planinska pota in postojanke ali planinska infrastruktura v območju Julijcev so bili tedaj praktično dokončni. Ostal je problem konic ob praznikih in poleti, odvoz smeti, sanitarije in oskrba. Tako je ostala zakonska rešitev transporta s tovornimi žičnicami in

helikopterji. Ugodnosti nošnje s konji so počasi umirale (dohodnina in davki pa so zadevo dokončno odpravili). Miha je vseeno razmišljal o možnosti boljše in dovoljene ponudbe obiska tudi s konji. Pozno, ker so konjske poti tudi potrebne vzdrževanja, razlogov za to in raznih vojsk, ki to lahko počnejo iz strateških razlogov, ni bilo in jih ni več.

Lov in pastirstvo. Obstajal je zavod, ki je v imenu države gospodaril z lovom na velikem območju parka. Potrebni temeljni raziskovanj in študij je bilo malo, prenos rešitev s pobočij osrednjih Alp pa ni vedno ustrezen. Sobivanje med pašno živino in divjadjo je lahko še vedno velik problem. Potočnik je zagovarjal soobstoj lova in lovnega turizma, seveda pod nadzorom in z ustreznim ravnanjem. Kriterijev IUCN še nismo poznali in uveljavili. Še več! V zakon so napisali tako, da je tedaj obstoječi zavod prešel v zavod TNP. Vsi niso bili za to, bilo pa je edino smotrno. Miha je to zagovarjal pred drugače mislečimi.

Obiskovalci. Turizem, gospodarjenje ter življenje v območju Julijcev so bili še skromni. Avtomobilov je bilo manj, standard v državi nižji, čeprav bolj izravnani, industrijska družba in delavci, ki so bili jedro obiska Julijcev, so bili še v večini. In njihove potrebe tudi. Potočnik je zagovarjal množičnost, vendar tudi disciplino in uravnavanje obiska, če bo to potrebno. Večkrat je omenil vstopnino za v planinske postojanke v parku in za druge objekte. Tu se nismo razumeli.

Meje in razmejitev. Strategija je bila postaviti meje »navzven in navznoter«. Zamisel o delitvi parka na dve območji je bila sprejeta hitro; z razmejitvami pa so bile težave. Potočnik je z dr. Matjažem Jeršičem, dr. Avguštinom Lahom in z drugimi v sekretariatu in Zavodu za družbeno planiranje, Statističnem uradu in v PZS sodoločal predlog meja parka na »topografski« način. Tak način in tako določena razmejitev veljata še danes. Seveda se s tem seka tudi lastniške parcelne meje. Kdo naj bi bo plačal razmejitve, ni bilo jasno. Nekaj so jih naredili geodeti po uradni dolžnosti. Strategija Potočnika in predlagatelj je bila: meje velikega parka postaviti, če je le mogoče navzven, da bomo tam branili pritisk na notranji, ožji del. Meja je bila zato postavljena tudi na železniški tir, na progi Jesenice–Bohinjska Bistrica. Izjeme so bile določene v korist smučanja v Planici in v Kranjski Gori, v Planici za skakalnice, za smučišča pa na Voglu, Pokljuki in še kje. Zanimiva je postavitev meje TNP-ja na Kurji vrh nad Kranjsko Goro. Zakaj? S tega vrha bi po sicer

izredni strmini lahko naredili smukaško progo z višine 1780 m na ravnino pri Logu. Tu je skoraj 1000 m višinske razlike. Določanje Bohinjskega jezera z Ukancem v ožje, posebej varovano območje je bilo dokaj idealistično. In še danes je to povod za nesporazume ob vseh napovedanih revizijah in urbanizacija tega bisera se nadaljuje. Podobno je z Domom na Rjavi skali in žičnicami na Voglu, ki je v drugem, – manj zavarovanem območju.

Dejavnosti. Predvidevali in verjeli so, da bodo tedaj moteče zadeve, objekti ali dejavnosti po strožjih kriterijih IUCN odpravljene ali opuščene. Potočnik (in ne samo on) je to pričakoval, ko se je skupaj z drugimi, kasneje kot predsednik Sveta TNP opredeljeval za ureditve in režime. Bilo pa je prav nasprotno, vsi bi radi še ohranili in dodatno razvijali tisto, kar je bilo takrat še kompromisno dovoljeno, a že nekako nezaželeno. Če drugače ne, je lahko za potrebe obrambe gradila svoje objekte tudi tedanja vojska ob tistem soglasju slovenske športne organizacije. Tudi obnove nekaterih planinskih domov so bile večje, kot smo si zamislili. V zvezi z obnovo spomenikov prve svetovne vojne smo se že pred tem (zakonom) povezali s takratnimi prijatelji Dolomitov (Dolomitenfreunde), ki so obnavljali in pripravljali za obisk objekte in spomine na veliko gorsko vojno (1915–1918). Izvršni svet Skupščine Slovenije je Planinski zvezi odgovoril, da imamo domačih spomenikov preveč. Tako zakon o TNP tega posebej ne omenja. Na tem mestu so se znašli drugi; dobro, da so se, četudi pozno. Zanimiv pa je bil Potočnikov osebni prispevek, ko je nekako pridobil in dal prevesti Kugyjeve spomine na to vojno. To je bil neke vrste dnevnik, človeka strokovnjaka, ki so ga lahko brali tudi kot priročnik za obnašanje in vojno v gorah. Potočnik je pravil, da so nacisti Kugyja prepričevali za svetovanje v drugi svetovni vojni in pisanje posebnega priročnika, kar je odklonil.

Žičnice in objekti. Vprašanje transporta, po starem mu rečemo promet, po novem pa oskrbna infrastruktura, smo že omenili. Potočnik je videl veliko sveta in tudi načinov za oskrbo bivalnih in drugih objektov v gorah brez ustreznih prometnic. Veliko gorskih prometnic iz prve vojne in kasneje zgrajenih na krivični meji je bilo opuščanih. Miha pa je pogosto omenjal Aljaževo razmišljanje ali vizijo o gorski železnici, ki bi peljala na Kredarico ali še višje. Seveda, dinamit – Švicarji in Nemci so tako opremili kar nekaj svojih gora.

Mi smo ostali pri konjih in pustili možnost še helikopterjem. Novo vodstvo Planinske zveze pa se je kasneje veliko ukvarjalo (1979–1981) z »dovoljenimi« tovornimi žičnicami. Vse seveda tudi v povezavi z idejami iz sicer opuščenimi triglavskimi žičnicami. O tem je smiselno pisati posebej in poglobljeno. Med drugim smo risali alternativno novo tovorno žičnico iz Kota na Staničev dom in Kredarico, nato čez greben do Planike in skoraj do Doliča. Realnosti je bilo malo. Medtem se je nekaj poslovnežev namenilo obnoviti staro vojašnico na Zaplanji. Vojaška okupatorska pamet je lahko zgradila objekt tovorno (osebno) žičnico na tako višino in tja pripeljala še udobno konjsko ali motoristično pot ali mulatjero na višino Glave v Zaplanji 2556 m. Torej je ta lokacija kar nekaj višja od Triglavskega doma na Kredarici (2515 m). Imeli smo najvišjo planinsko postojanko v vsej prejšnji skupni državi in Potočnik je hitro razumel, zakaj so italijanski vojaki postavili svoj objekt tako visoko. In tam še stoji mogočna stavba in vedno se najde nekdo, ki jo obnovi. Planinska zveza Slovenije se je odločila, da ne bo več gradila novega, obnavljala bo skromno, vendar vsa planinska društva ali graditelji dovoljenih planinskih postojank v TNP niso člani te organizacije. Miha se je s to odločitvijo tudi strinjal. Transport je ostal še vedno eden najmanj rešenih problemov.

Upravljavski načrt, vizija ipd. Že veljavni zakon naj bi to razvojno politiko določil na novo. Še boljše bi bilo imeti pred tem upravljavski načrt. Zakon o TNP je bil pisan v času dogovorne ekonomije in socialistične ureditve. Tako se v njem določajo različne oblike načrtovanja, predvsem pa dogovori o temeljih družbenih načrtov in samoupravni sporazumi. Dogovore naj bi popisale občine, republika in drugi, ki prevzemajo konkretne obveznosti, in določeni naj bi bili predmeti načrtovanja. Danes se temu vsebinsko reče upravljavski načrt. In tega po petindvajsetih letih nimamo. Upravljavski načrt naj bi bil skupina politik in ukrepov za uresničevanje vizije parka v določenem času. Zakon lahko temelji na viziji, ne more pa je nadomestiti. Prepovedi niso dobra podlaga za razvijanje in pospeševanje dovoljenega.

Miha Potočnik je še kot predsednik sveta TNP včasih govoril o tem in bil nezadovoljen, vendar je vedno nekdo čakal nekoga ter novo ureditev ali vzorec in takega dokumenta še danes nimamo. Tako kot danes so tudi pred 25 leti strokovno obravnavali razne posamezne poteze, umestitev objektov in podobne namene, nekaj izpustili (zaraščanje in klima), ni pa

urejena celota. Kot je tedaj nekdo rekel – tudi Potočnik je tedaj mislil tako – najprej napišemo zakon, potem ga bomo konkretizirali. Tako ravnamo še danes. In tako tudi čistih določil zakona, da tedanje občine prenesejo svoja družbena zemljišča na TNP, niso izvedli. Bilo je torej kar precej idealizma. Miha je imel svoja stališča tudi kasneje, ko ni bil več član sveta TNP, pogosto pa je govoril o parku v PZS in na prireditvah.

Sklep

Pomembnost in delež osebnosti Mihe Potočnika pri obnavljanju spominov na sprejem zakona o TNP je tudi v tem, da se je ob pravem času na pravem kraju in v pravem okolju odločil za sodelovanje in delo pri tem zakonu. Ideje, zahteve in predlogi za zaščito in za pripravo zakona so bile znane že pred tem. Tudi PZS je na skupščinah vedno bolj naslavljala na državo svoje predloge. Zanimivo pa je, da je bil pritisk na sprejem zakona pred petindvajsetimi leti tudi iz političnega vrha tako močan, da ga je Skupščina SRS vseeno sprejela. To so storili tudi ob predpostavki, da se bo vse, kar je nerešeno, rešilo z »upravljavskimi načrti«, dogovori in drugim. Kot član v Svetu TNP in predstavnik PZS v njem sem večkrat prišel na pogovore k Mihi. Bil je kot vedno dobre volje, šegav in zanimiv sogovornik, ponosen na svoj delež pri ideji, pri pripravi zakona in začetnem organiziranju. Ko se je Slovenija osamosvojila in spremenila ureditev, je mislil, da bo temu ustrezno spremenjen tudi zakon o TNP. Znašli smo se v novem, evropskem okolju, postali smo kandidati, sedaj smo člani, imamo nove tudi evropske in druge obveznosti ter veliko novih nalog. Tudi materialne možnosti so sedaj drugačne. Odnos do narave in kulturne dediščine se je tudi bistveno spremenil. Spremenjen je način dela in življenja, poselitev in migracije, tudi načini uporabljanja prostega časa so bistveno drugačni kot v Potočnikovih časih.

Problem priprav razvojnih strategij in upravljavskih načrtov pa je ostal. Toliko strategij nismo imeli še nikoli. Med seboj so prepletene in pogosto konfliktne, interesi se izražajo tudi civilno demokratično ter drugače. Vse to sicer vpliva na možno sestavljanje upravljavskega načrta. Dobro bi bilo, če bi tak dokument imeli vsaj v delovnem osnutku in ga uporabili pri novi parkovni zakonodaji ter tako presegli manjkajočo

izkušnjo izpred 25 let. Z njim bi stopali v dialog z drugimi strategijami.

Jeseni 2007 bo minilo 100 let od rojstva Mihe Potočnika. Dobro bi bilo, če bi vsi, ki so živeli in delali z njim, nekaj naredili za njegov spomin. Najpomembnejše pa je zbiranje gradiva, dokumentov in intervjujev, ki bi objektivno opisali Potočnikov življenjski opus. Vsaj del dokumentov in intervjujev v zvezi z njim bi lahko zbrali in ohranili.

